

DESCARTES

METOD
EZERINE
KONUSMA

Tarjoma
M. Sabir Seti

UNIVERSITAS
ALAUDDIN

FAKULTAS
HUMANIA

Jurnal Kajian Sastra dan Budaya

DESCARTES

YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

Fransızca'dan çeviren ve açıklamaları yazanlar:

Afşar Timuçin - Yüksel Timuçin

YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

VE DESCARTES ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ

Yöntem üzerine konuşma, Descartes'ın birinci dönem yapıtlarındandır. 1618'den 1637'ye kadar sürmüş olan bu birinci dönemde, Descartes bir filozoftan çok bir bilim adamıdır; dünya üzerine, insan üzerine, insanın evrendeki yeri üzerine evrensel bir bilim geliştirmeye yönelir. 1637'den sonrasın Descartes'ı bir bilim adamı olmaktan çok bir filozoftur ya da bir metafizikçidir. Asıl adı Discours de la méthode, pour bien conduire la raison et chercher la vérité dans les sciences, plus la dioptrique, les météors et la géométrie qui sont les essais de cette méthode (Usu iyi yönetmek ve bilimlerde doğruyu aramak için yöntem üzerine konuşma ve bu yöntemin denemeleri olan dioptrik, meteorlar ve geometri) olan bu kitabın bugün yalnızca altı bölümlük Yöntem üzerine konuşma bölümü ilgi çeker. Kitabı oldukça kalınlaştıran öbür bölümler bugün için yalnızca bilim tarihi uzmanlarının ilgisini çekebilir.

Yukarıda yaptığımız ayrımı, bilim adamı ve filozof ayrımını, Descartes için derinleştirmemek gerekir. Descartes bilimlerin felsefeden kopmaya başladığı o dönemlerde çalışmalarını sürdüren bilim adamlarının tersine, bilimi her zaman felsefi bir bakış açısı içinde bütünleştirmeye özen göstermiştir. Descartes, pek belirgin bir biçimde, çağının bilim adamlarının yalnızca teknik sorunlar çerçevesinde sınırlandığını görecektir, onların tuttuğu yoldan daha değişik bir yol tutacaktır. Gene de 1618-1637 arasında Descartes özellikle bilimsel konulara eğilir. Onun bu konularda, özellikle fizyoloji alanında ortaya koymuş olduğu bilgilerin bugünkü bilgilerimiz karşısında pek bir anlamı kalmadığını söyleyebiliriz. Özellikle Ortaçağ boyunca ölü kesmeyi yasaklayan kilise çevreleri insan bedeninin yapısını ve işlevlerini bilmek için çaba gösterenlerin gözünü korkutmuştu. Flaman anatomi uzmanı Vesalius'un (1514-1564) başına gelenler bu baskının en belirgin tanığıdır.

Hegel'in gerçek bir değerbilirlikle "modern felsefenin kurucusu" dediği Descartes 31 Mart 1596'da La Haye'de (Touraine) doğdu. Rennes parlamentosunda danışmanlık yapmış olan babası Joachim Descartes oldukça zengin bir kişiydi. Annesi Jeanne Brochard onu doğurduktan bir yıl sonra bu dünyaya gözlerini kapayıvermişti. On yaşında Cizvitlerin Collège Royale de la Flèche okuluna giren Descartes on sekiz yaşında bu okuldan ayrıldı, iki yıl sonra yani 1616'da Poitiers'de hukuk öğrenimini tamamladı. Askerlik mesleğini seçerek 1618'de Moritz von Nassau'nun, 1619'da Bavyera seçicisinin, 1621'de Bocquoy kontunun ordularına girdi; böylece Almanya'yı, İsviçre'yi, İtalya'yı, Hollanda'yı, Macaristan'ı, Polonya'yı dolaştı. 1627'de ünlü La Rochelle kuşatmasına katıldı. 1628'de Hollanda'ya çekildi ve kendini felsefeye adadı. Hollanda'nın Francher, Amsterdam, Deventer, Utrecht, Leiden, Endegeest, Egmond ve özellikle Alkmaar gibi kentlerinde dingin bir yaşam sürdü. Bu arada üç kez Fransa'ya gitti. 1649'da İsveç kraliçesi Kristina onu yanına çağırdı. Sarayda büyük ilgi gören, bu arada bir de bale yazan filozofun güçsüz bedeni İsveç'in soğuklarına dayanamadı. Descartes 1650'de Stockholm'de zatürreeden öldü.

Descartes'ın düşünce yaşamında en çok etkili olmuş olan kişi ünlü bilim adamı Isaac Beeckman'dır. İki düşünce adamı 1618'de karşılaştılar. Descartes kendisinden sekiz yaş büyük olan bu kişiye büyük bir saygıyla bağlandı. Isaac Beeckman, Caen Üniversitesi'nden ünlü bir tıp doktoruydu; matematikle ilgileniyor, matematik-fizik alanında önemli çalışmalar yapıyordu. Descartes ilk incelemesi Compendium musicae'yi (Müzik özeti) Isaac Beeckman için yazmıştır. "Müziğin konusu sestir, amacı hoşla gitmek ve bizde çeşitli tutkular uyandırmaktır" diye başlayan bu incelemenin bugün için büyük bir önemi yoktur. Ancak Descartes'ın Beeckman'la dostluğu Beeckman'ın ölümüne (1637) kadar sürmüştür. Descartes'ın Beeckman'a yazdığı mektuplar her satırında sarsılmaz bir dostluğun inceliklerini yansıtır. Örneğin Descartes 26 Ocak 1619 tarihli mektubunda şöyle der: "Mektubunuzu aldım, bekliyordum zaten. Ona göz atar atmaz müzikle ilgili notları görünce içim sevinçle doldu: beni unutmadığınızı daha nasıl gösterecektiniz? Bir şey daha bekliyordum, o benim için daha önemliydi: ne yaptınız, ne yapıyorsunuz, sağlığınız nasıl? İnanın bana, yalnızca bilimi düşünüyor değilim, sizi de düşünüyorum; yalnızca düşüncelerinizi değil, düşünceleriniz çok önemli ama, bütün bir insan olarak sizi düşünüyorum."

Descartes, ulusal dillerin Avrupa'da yeni yeni kendini bulduğu bir yüzyılda bazı yapıtlarını Latince, bazı yapıtlarını Fransızca yazmıştır. İlk incelemeleri Compendium musicae (1618) ve Regulae ad directionem ingenii (Usun yönetimi için kurallar) (1631) adlarından da anlaşılacağı gibi Latince yazılmıştır. Discours de la méthode (Yöntem üzerine konuşma) Fransızca yazılmıştır ve 8 Şubat 1637'de Leyden'de Jean Maire yayını olarak çıkmıştır, filozofun basılan ilk yapıtıdır. Kitabın Latince çevirisi 1644'te yayımlandı, çeviriyi Descartes basılmadan önce gözden geçirdi (yayımcısı L. Elzevier). Yöntem üzerine konuşma bütünsel bir yapı ortaya koymaz, her bölüm ayrı bir konuyu işler. Bölümler arasında bağlantı bulunmadığı gibi, bazı düşünce tutarsızlıkları da görülür. Örneğin birinci bölümde neredeyse tümüyle mahkûm edilen Stoa felsefesi üçüncü bölümde benimsenir. Kitap ayrı ayrı makalelerden oluşmuş gibidir, belki de bu makaleler çok değişik zamanlarda yazılmıştır. Bu parçalı kitabın en önemli yanı Descartes'ın düşüncesindeki gelişimle ilgili tarihsel çizgiyi ortaya

koyuyor olmasıdır.

Descartes'ın bir başka önemli kitabı *Meditationes* ilk olarak 1641 ve 1642'de Latince yayımlandı. 1641'de yapılan birinci baskı Paris'te Michel Soly yayınevinin baskısıdır: *Renati Descartes, Meditationes de prima philosophia* (René Descartes, İlk felsefe üzerine düşünceler). Kitaba altı bölümlük eleştiriler toplandı ve bu eleştirilere Descartes'ın verdiği yanıtlar eklenmişti. 1642 baskısı Amsterdam'da L.Elzevier Yayınevinde yayımlandı, bu baskıya yalnızca birinci eleştiri eklenmişti. Kitabın Fransızca çevirisi 1647'de Paris'te Veuve Jean Camusat ve Pierre le Petit'de *Méditations métaphysique de René Descartes* (René Descartes'ın metafizik düşünceleri) çıktı. Çeviriyi Luynes Dükü yapmıştı ve birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı eleştirilerin çevirileri de kitaba eklenmişti. Çeviriyi Descartes baştan sona gözden geçirmiştir. Beşinci eleştirinin yerine Descartes'ın bir açıklaması konulmuştur.

Les Principes de la philosophie (Felsefenin ilkeleri) ilkin L. Elzevier'de 1644'te yayımlandı, Latince olarak çıktı: *Renati Descartes, Principia philosophiae* (René Descartes, Felsefenin İlkeleri). Yapıtın Fransızca çevirisini rahip Picot yapmıştır, çeviriyi Descartes gözden geçirmiştir. Yapıt 1647'de Paris'de Henri Le Gras'da çıktı. Felsefenin İlkeleri Descartes'ın daha önceki felsefe çalışmalarının geniş bir özeti gibidir ya da daha önceki çalışmalarıyla ilgili geniş çerçeveli bir açıklamadır. 1649'da *Les Passions de l'âme* (Ruhun Tutkuları) Hollanda'da basıldı. Yapıt İsveç kraliçesi Kristina'ya yollanmıştı. Descartes bu kitabında tutkular adı altında insan ruhsallığının çeşitli olgularını incelemiştir. Ruhun Tutkuları bir ruhbilim araştırmasıdır, aynı zamanda ahlak konularıyla pek ilgilenmeyen Descartes'ın insan ruhsallığından giderek geliştirdiği bir ahlak araştırmasıdır. Filozofun sağlığında basılmış olan yapıtları bunlardır.

Şimdi filozofun ölümünden sonra basılmış olan yapıtlarını görelim. Daha önce adını andığımız *Compendium Musicae* 1650'de Amsterdam'da çıktı. 1662'de Leiden'de *Traité de l'homme*'un (İnsan İncelemesi) Latince bir çevirisi yayımlandı. 1664'te Jacques Le Gras *Le Monde de M.Descartes ou le traité de la lumière*'i (Bay Descartes'ın dünyası ya da ışık incelemesi) yayımladı. 1657'de Charles Angot *Lettres de M. Descartes*'ı (Bay Descartes'ın mektupları) çıkardı. 1659'da mektuplardan bir cilt daha çıktı. 1664'de *L'Homme de René Descartes* (René Descartes'ın İnsanı), bir de *Traité de le formation de foetus* (Cenin oluşumu üzerine inceleme) çıktı. Descartes'ın daha önce adını andığımız çok önemli ve bitmemiş yapıtı *Regulae ad directionem ingenii* (Usun yönetimi için kurallar) gün ışığına çıkmakta geç kalmış, bu arada elyazmaları yitip gitmişti. 1648'de yapılan Flamanca basılan bir kopyadan yararlanılmıştır. *Regulae*'nin Latince baskısı 1701'de çıktı. Bu kitapta yöntemle ilgili pek çok sorun ele alınır, ancak yalnızca yöntemin uygulamalı yanı sıra ilgilenilir, köklü bir yöntem araştırmasına gidilmez. Kitapta on ikişer kuralı içeren üç bölüm olacaktır. Ne var ki filozof ilk on sekiz kuralı incelemiş, onları izleyen üç kuralı bildirmiş ama incelememiş, kalanına hiç dokunmamıştır.

Descartes felsefesi skolastik felsefeye kökten bir karşıtlığı içerir, bir tür karşı-skolastik'dir. Bacon (1561-1626) ve Descartes bize yeni düşüncenin temellerini sunarlar. Bu yüzden Leibniz, skolastiklere Descartes kadar katı bakmasa da Descartes'ı şu sözlerle yüceltir, onun yeni düşünce için önemini şu sözlerle belirtir: "Hep söylerim, Descartes'çı düşünce doğru bilgiye geçiş yeridir, bu yerden geçmeden doğru bilgiye varmak zordur." Leibniz skolastikleri şu sözlerle savunur: "Ama onlar bizim yeni filozoflar topluluğunun sandığı gibi ne öylesine doğruların uzağındadırlar, ne de öylesine gülünç durumdadırlar." Leibniz'e göre skolastiğin küllerini karıştırırsak derinde bir yerlerde nice değerli maden bulabiliriz.

Descartes felsefesinin temelindeki sorun felsefenin en eski sorunudur: değişenle, akıp gidenle değişmez olanın karşıtlığıdır. Buna göre ruhsal olanla maddesel olanı birbirinden ayırmak gerekir. Ruhsal olan ya da tanrısal olan kalıcıyı, mekanik bir düzende varolan maddesel şeyler de geçiciyi belirler. Descartes'ın yüzyılı bir mekanikçilik yüzyılıdır, ancak bu arada Tanrı'nın varlığını da gözden kaçırmamak gerekir. Bu yüzyıl aynı zamanda matematiğin öne çıktığı bir yüzyıldır. Descartes bir bilgin ya da bilim adamı olarak bu dünyayı, metafizikçi olarak da aşkın dünyayı ve aşkın dünyayla bu dünya ilişkisini ele alır. Galileo Galilei (1564-1642) iki ayrı bilimi yani fizikle matematiği evlendirmiş ya da matematik-fiziği kurmuş, böylece çağdaş bilim kavrayışının oluşmasında ilk büyük adımı atmıştı, bir başka deyişle çağdaş görelilik ve ölçmecilik bilim kavrayışının temellerini atmıştı. Descartes da mekanikçi fizyolojinin ve fizyolojik ruhbilimin kurucusu oldu, bu arada biyoloji alanında belirlenimci bir bakış geliştirdi, cebir işaretlerini basitleştirdi ve analitik geometriyi temellendirdi.

Metafizikçi ya da filozof Descartes, felsefesini bir öngörüyle birden bire kurmak gibi bir yol tutmayı düşünmeden, ilkelerini araya araya, yavaş yavaş belirledi ve bu arayışının öyküsünü yazmaktan geri durmadı. Sağduyu diye de adlandırdığı usun, dünyanın en iyi paylaştırılmış şeyi olduğunu söylerken hıristiyan felsefesinin bakış açısıyla tersleşiyordu. Örneğin Aziz Augustinus, zihnimizde kuşkuyu gerektirmeyecek biçimde hazır bulduğumuz tanrısal kaynaklı bilginin hepimizde eşit olamayacağını benimsiyordu. Descartes bu dinci görüşün karşısına şöyle çıkar: "Doğru yargılama ve doğruyu yanlıştan ayırma gücü, sağduyu ya da us diye adlandırılan güç, doğal olarak bütün insanlarda eşittir." Kişinin düşünce yolunda verimli sonuçlar alamamasının tek nedeni usunu iyi kullanamıyor olmaktan başka bir şey olamazdı.

Yavaş ilerlemek, kuşkuyu elden bırakmamak Descartesçı yöntemin temelini oluşturur. Bazı eski filozofların, özellikle Pyrrhon'un (M.Ö. 365-275) doğru bilginin varlığını yadsıyan olumsuz kuşkuculuğu Bacon'da ve Descartes'da olumlu kuşkuya dönüşecektir. Olumsuz kuşkucu, bilginin evrenselliğini yadsıyarak işe başlar. Yeniçağın kuşkucuları şöyle düşünecektir: ancak kuşkuyla yola çıkarsak doğru bilgiye ulaşabiliriz, kesinliklerden yola çıkmak yanılmayı göze almak demektir. Descartes'da doğru bilginin başlıca kaynağı apaçıklıktır. Filozofun yöntemi kuşkuculuk temeline dayanır, onun kuşkusu yöntemli kuşkuudur: doğruyu elde etmek için kuşkulanmak bir zorunluluktur. Her şeyden kuşkulanabilirim, ancak kuşkulanamayacağım bir şey vardır, o da kuşkulanana ben'in

kendisidir. Aziz Augustinus kuşkuyu ortadan kaldırmak için "kuşkulanıyorsam varım" demişti. Descartes da her şeyden kuşkulana kuşkulana "cogito ergo sum"a yani "düşünüyorum öyleyse varım"a ulaşır.

Descartes felsefesi öncelikle bir yöntem felsefesidir. Eski filozoflar yöntemli olma ya da en azından tutarlı düşünme çabası içinde yöntem sorununu enine boyuna tartışmamışlardı. Yöntem sorununun tartışılması Bacon ve Descartes'la başlar. Bacon Aristoteles'in Organon'unu düşünerek Novum organum'u yazmıştı. Descartes pekçok çalışmasında yöntem sorununa ağırlık verir. Yöntem sorunu önemlidir, çünkü eski filozofların sandığının tersine salt ussallıkla her sorunu çözmemiz olası değildir, usu ussal yöntemlerle donatmak gerekir, ussal etkinlik her zaman yöntemle desteklenmelidir. Yani mantık yöntem değildir ya da yöntemi vermez, Descartesçı yöntemin temel kuralı apaçık olmayan hiçbir şeyi doğru diye almamaktadır. Bir başka kural bütünün içinde temel olanı ya da en basit olanı bulmak, o en basit olandan bileşiğe doğru ilerlemektir. Bu bakış açısı filozofun matematiğe olan aşırı bağlılığıyla ilgilidir. Descartes'ın yöntemi matematik yöntemdir demek gene de doğru olmaz, ancak onun yönteminde matematiksel kavrayışın büyük bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Descartes cogito deneyinde ortaya koyduğu ben kavrayışından giderek metafiziğini temellendirir; bu bakış elbette hıristiyancı bakış açısına ters düşer. Hıristiyancı bakış açısı Tanrı kavramını hiçbir kuşku duymadan en başa yerleştirir ve Tanrı'dan bene ulaşır. Oysa Descartes Tanrı'yı bende bulmuştur. Tanrı'ya benden giderek ulaşmıştır. Burjuva düşünce dizgesinin egemen olmaya başladığı ve ben kavramının öne çıktığı bir dönemde Descartes'ın beni başa koyması elbette bugün bizim için yadırgatıcı değildir ama o zaman için çok yenidir. Böylece Descartes, benden giderek, dünyayı özgürce yaratan Tanrı fikrine ulaşır ve ondan, onun varlığından maddesel dünyayı türetir. Böylece başlangıçta belirttiğimiz karşıtlık, ruhsal töz ve maddesel töz karşıtlığı bir uzlaştırmayla, iki tözün yanyana ya da altlı üstlü koyulmasıyla aşılmış olur. Böylece uzamda ve zamanda yer kaplamayan tözden devingen ve uzamlı töze az çok yumuşak bir geçiş yapılmış olur (daha yumuşak bir geçiş Leibniz'de olduğu gibi heptanrıcılığa yakın bir bakışı ya da Spinoza'da olduğu gibi doğrudan doğruya heptanrıcı bir bakışı gerektirecektir).

Descartes maddede tam bir mekaniklik bulur, maddesel olguların tümünü devinimle açıklar. Devingen olan uzamda olandır, yer kaplayandır. Düşünceyle ruh aynı şeydir ve "İnsan ruhu tanrısal bir şeylere sahiptir." İnsanda ruh ya da düşünsel olan, bedenle birleşmiştir. Bu birleşme kozalaksı bez'de gerçekleşir. Aristotelesçi bir anlayışla skolastikler ruhu beden için bir "biçim" saymışlardı. Descartes ruhla maddeyi ya da bedeni iki ayrı töz olarak belirlemiş, her ikisini insan varlığında kesinlikle birbirinden ayırmıştır. Ancak, Descartes'a göre hiçbir şey, "ruhun üzerinde onunla ilişkili olan beden kadar etkide bulunamaz." Ruhta tutku ya da edelim olan şey bedende edimdir. Descartes, Ruhun tutkuları'nda "Ruh bedenin tüm parçalarıyla ayrılmaz bir biçimde birleşmiştir" der. Demek ki tutkular ruhta gerçekleşirler ama onların kaynağı bedendir, bedendedir. "Üyelerin sıcaklığı ve devinimi bedenden, düşünceler ruhtan gelirler."

Her felsefe gibi Descartes felsefesi de çağının bilincini belli bir açıdan içselleştirir. Onda XVII. yüzyıl bilim ve felsefe dünyasının temel kavrayışları belirginleşir. Descartes, skolastikleri araştırmadan bildiren düşünürler olarak belirlerken birçok belirlemelerini salt gözlem ve ussal çıkarım üzerine kurarak pek çok yanılgıya düşmüştür. Bu onun zayıflığı değil, felsefenin ve bilimin yazgısıdır: kimse bilimde ve felsefede her şeyi son açıklamalarına götürebilecek kadar öngörülü değildir; bilim ve felsefe yapmak yanlışsa düşmek özgürlüğünü kullanabilmekle olasıdır. Bilim adamı Descartes havada dolaşan tozları hava atomları yerine alabiliyor, fizyolojik açıklamalarında temelsiz yargılar öne sürebiliyordu, daha neler neler... Düşüncenin kaçınılmaz yazgısıdır bu, filozof arayışlarında yürekli olmak zorundadır. "Kepler yıldızların arkasına onları yörüngesinde götüren bir melek yerleştiriyor, gelgit olayını 'nemli yıldızların erdemi'yle açıklıyordu. Galilei 'boşluğun gücü' kavrayışını koruyor, sonuçsal nedenlerin varlığını öneriyordu. Descartes bu metafizik kavramları bilimden kesinlikle uzaklaştırmıştı. O, büyük bir yüreklilikle, tüm doğa olgularını yalnızca mekaniğin ve geometrinin aydınlık yasalarıyla açıklamaya çalıştı. Elbette bilimi metafizikten kesinlikle ayırmıyordu, çünkü metafizikte tümünden gelimin çıkış noktasını buluyordu. Ama başa metafiziği koyarken özellikle bilimin nesnel değerini korumaya çalışıyordu." (L. Debricon).

Elinizdeki çeviri Yöntem üzerine konuşma'nın ilk çevirisi değil. Descartes'ın öbür kitaplarını olduğu gibi bu kitabını da daha önce Mehmet Karasan çevirmişti. Bizim elimizde çevirinin 1962 tarihli ikinci baskısı var. Karasan çevirisi dil açısından oldukça eskidir, yalnızca sözcükler değil anlatım da bugünkü dilimize uzak düşmektedir. Buna göre bu çeviriyi eski sözcüklerin yerine yenilerini koyarak anlamak da pek kolay değildir. Bu söylediklerimiz elbette toplumsal dönüşümlerle gelen dil değişiklikleriyle ilgilidir, yoksa Karasan çevirisinin uyarlı bir çeviri olduğu tartışma götürmez. Bir kitap daha önce çevrilmişse, o çeviriden yararlanmak yeni çeviriciler için bir zorunluluktur. Biz de Karasan çevirisinden yeterince yararlandık, diyebilirim ki bu çeviri olmasaydı bazı şeyleri yanlış anlayabilirdik. Bu söylediklerimizden baştan sona Karasan çevirisini izlediğimiz gibi bir anlam çıkarılması yanlış olur. Çeviriyi yaparken Karasan'la uyuşmadığımız çok nokta oldu. Bu da çeviri denilen işin nasıl güç bir iş olduğunu gösteriyor.

Bu tür temel kitapların bir ya da iki çevirisinin değil birçok çevirisinin olması gerekir. Her çeviri özgün yapıya ayrı bir yaklaşım olacaktır. O koşullarda değişik metinlerden giderek özü yakalamak daha kolaydır. Ancak düşünce dünyamızın koşulları böyle bir zenginliği yazık ki olası kılmıyor bugün. Temel kitapların elimizde bir ya da iki çevirisi varsa bu da az şey değil. Çünkü bu tür kitaplar ancak uzmanının çevirmesi gereken kitaplardır. Bir filozofu yakından tanımıyorsanız onun terimlerini yanlış aktarabilirsiniz. Asıl güçlük Descartes'ın anlatımından ya da dilinden geliyordu, bu da XVII. yüzyılda Fransızca'nın henüz bugünkü yapısına kavuşmamış olmasıyla ilgilidir. Avrupa'da ulusal dillerin aşağı yukarı bir yüzyıldır oluşmaya başladığı bir dönemin yazarı olarak Descartes elbette bugünkü Fransızca'dan oldukça uzak bir Fransızca'yla yazacaktı. XVIII. yüzyılın felsefe kitapları bile bize bu anlamda büyük güçlükler çıkarır. Bugünkü anlatım, Fransızcada ancak XIX. yüzyılda oluşmaya başlamıştır.

Descartes'ın anlatım biçimi, özellikle noktalı virgüllerle bağlanan cümleciklerin oluşturduğu uzun cümleleri okuyucuya zaman zaman güçlük çıkarabilecektir. Ancak bu güçlüğü Descartes düşüncesiyle ilgili olmadığını, Descartes düşüncesinin bir özelliği olmadığını rahatça söyleyebiliriz. Descartes "Zor şeylerin daha güzel olduğuna inanmak ölümlülerin ortak yanışıdır" diyecek kadar, "Yöntemden kesin ve kolay kuralları anlıyorum" basitten, yalından, apaçıktan yana bir filozoftur, o her zaman yazdıklarının bir roman gibi kolay anlaşılmasını istemiştir. Dil zorluğu dışında Descartes düşüncesinin herhangi bir zorluğu yoktur. Yöntem üzerine konuşma Descartes düşüncesinin tarihsel gelişimini ortaya koyan bir kitap olmakla bir tür romandır zaten, bu arada bir arayışın belgesidir: Descartes felsefesinin oluşumu o zamanlar henüz tamamlanmamıştır. Ancak bu yapıtta Descartes felsefesinin gelecekteki gelişmeleri birer taslak olarak yer almaktadır. En önemlisi de kitabın bize önerdiği yöntem kavrayışının henüz çok taze oluşudur: üç yüzyıldır bizler özellikle yöntem açısından Descartesçi bir kavrayışı temel alıyoruz. Nasıl Descartes'dan geçmeden çağdaş düşünceyi kavramak olası değilse, Yöntem üzerine konuşmadan geçmeden de Descartes'ı kavramak olası değildir.

Afşar Timuçin

İstanbul, Eylül 1998

YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

USUNU İYİ KULLANMAK VE BİLİMLERDE DOĞRUYU ARAŞTIRMAK İÇİN

Bu konuşma tümü bir defada okunmak için çok uzun görülürse altı bölüme ayrılabilir. Birincide bilimlerle ilgili çeşitli belirlemeler, ikincide yazarın aradığı yöntemin başlıca kuralları, üçüncüde bu yöntemden çıkardığı ahlak kurallarından bazıları, dördüncüde metafiziğinin temellerini oluşturan Tanrı'nın ve insan ruhunun varlığını kanıtlamasını sağlayan nedenler, beşincide fizikle ilgili olarak araştırdığı sorunların düzeni ve özellikle yüreğin deviniminin ve hekimlikle ilgili bazı başka güçlüklerin açıklaması, sonra da ruhumuzla hayvanların ruhu arasındaki ayrım ve sonuncuda doğanın araştırılmasında şimdikinden daha ileri gitmek için gerekli olduğuna inandığı şeyler ve bu konuşmayı hangi nedenlerle yazdığı bulunacaktır. (1)

BİRİNCİ BÖLÜM

Sağduyu dünyanın en iyi paylaşılmış şeyidir: çünkü her kişi ondan çok iyi pay almış olduğunu düşünür, her şeyden çok güç hoşnut olanlar bile kendilerinde bulunan sağduyudan daha çoğunu istemeye alışık değildirler. Bu konuda herkesin yanılması olası değildir: ama bu daha çok aslında sağduyu ya da us denilen iyi yargılama ve doğruyla yanışı ayırt edebilme gücünün doğal olarak tüm

insanlarda eşit olduğuna tanıklık eder; böylece görüşlerimizdeki çeşitlilik kimilerinin öbürlerinden daha ussal olmasından gelmez, düşüncemizi değişik yollardan götürüyor ve aynı şeyleri düşünmüyor olmamızdan gelir. Çünkü iyi bir zihne sahip olmak yetmez, önemli olan onu iyi kullanmaktır. En büyük ruhlar en büyük erdemlere olduğu kadar en büyük kötülöklere yatkındırlar; ancak çok yavaş yürüyenler her zaman doğru yolu izliyorlarsa koşanlardan ve doğru yoldan uzaklaşanlardan daha çok ilerleyebilirler.

Kendi payıma ben zihnimin başkalarının zihninden daha yetkin olabileceğini düşünmedim, hatta çok zaman düşüncem başkalarınınki kadar keskin, imgelemim başkalarınınki kadar açık ve seçik, belleğim başkalarınınki kadar geniş ve aydınlık olsun istedim. Zihnin yetkinliğini sağlayan daha başka nitelikler bilmiyorum; çünkü usun ya da sağduyunun bizi insan kılan ve hayvanlardan ayıran tek şey olduğu kadar onun tümüyle her kişide var olduğuna inanmak ve bu yolda aynı tür'ün bireylerinin biçim'leri ya da doğaları arasında değil, ancak raslant'ıları (2) arasında çokluk ve azlık bulunduğunu söyleyen filozofların ortak görüşünü izlemek istiyorum.

Ama gençliğimden beri beni bir takım belirlemelere ve kurallara ulaştıran bazı yollar üzerinde bulunmuş olmakla çok şanslı olduğumu düşündüğümü söylemekten çekinmeyeceğim; bu belirlemelerden ve kurallardan giderek bir yöntem oluşturdum ve onunla bilgimin düzeyini artırmanın ve onu, zihnimin sıradanlığının ve yaşamımın kısılalığının ulaşmama elverdiği en yüksek noktaya, yavaş yavaş yükseltmenin yolunu buldum sanırım. Çünkü bu yöntemin meyvelerini çoktan topladım, öyle ki kendi üzerime verdiğim yargılarda kendine güven doğrultusunda olmaktan çok güvensizlikten yana olmaya çalışmama karşın, tüm insanların çeşitli eylemlerine ve girişimlerine filozof gözüyle baktığımda bana boş ve yararsız görünmeyen hemen hemen hiçbir şey görmedim; doğrunun araştırılmasında yapmış olduğumu düşündüğüm ilerlemeden son derece hoşnut olmaktan ve gelecek için bu gibi umutları beslemekten geri kalmıyorum, öyle ki insan adına yaraşır insanların (3) uğraşları arasında tam tamına iyi ve önemli olanın benim seçtiğim şey olduğuna inanmaktan çekinmiyorum.

Bununla birlikte yanılmış olabilirim, altın ve elmas diye aldığım belki de yalnızca biraz bakır ve camdır. Bizi ilgilendiren şeylerde yanılmaya ne kadar yatkın olduğumuzu ve dostlarımızın yargıları bizden yana olduğunda da bu yargıların ne kadar kuşku götürür olması gerektiğini biliyorum. Ama bu konuşmada her kişi yargılayabilsin diye hangi yolları izlediğimi ve yaşamımı bir tablo gibi göstermekten ve böylece ortak söylentilerden benimle ilgili edinilen görüşleri öğrenmekten hoşnut olacağım; bu, kendimi öğrenmemin yeni bir aracı olacak, onu da yararlanma alışkanlığında olduğum araçlara ekleyeceğim.

Böylece amacım burada her kişinin usunu iyi kullanması için izlemesi gereken yöntemi öğretmek değil, ama yalnızca benimkini hangi biçimde kullanmaya çalıştığımı göstermektir. Öğütler vermeye kalkışanlar öğüt vermeye kalktıkları kişilerden daha usta olduklarını sanıyor olmalılar; en küçük

başarısızlıklarında eleştirilesi olan onlardır. Ama içinde öykünülebiyecek birkaç örnek, belki de izlememekte haklı olacakları bazı başka şeyler bulacakları bu yazıyı, yalnızca bir öykü gibi ya da dilerseniz masal gibi sunmakla, kimseye zararlı olmaksızın kimilerine yararlı olacağını ve herkesin açık yürekliliğine teşekkür edeceğini umarım.

Çocukluğumdan beri bilimlerle beslenmişim; onlarla, yaşama yararlı olan tümüyle aydınlık ve güvenlik bir bilginin kazanılabileceğine inandırıldığım için, onları öğrenmeye son derece istekliydim. Ama tüm dersleri tamamlayıp alışıldığı üzere bilginler arasına alınca tümüyle görüş değiştirdim. Çünkü kendimi öylesine kuşku ve yanılıyla sarılmış buluyordum ki öğrenmeye çabalamaktan kazancım ancak giderek bilgisizliğimi ortaya çıkarıyor olmamdı gibi görünüyordu bana. Bununla birlikte Avrupa'nın en ünlü okullarından birindeydim, dünyanın herhangi bir yerinde bilgin insanlar varsa o insanların burada olduğunu düşünüyordum. Orada başkalarının öğrendiği her şeyi öğrenmişim; yine de bize öğretilen bilimler bana yeterli görünmediğinden en ilginç ve en az bulunur bilimleri (4) inceleyen tüm kitapları elime geçtikçe okumuştum. Bununla birlikte başkalarının benimle ilgili yargılarını biliyordum ve okul arkadaşlarımdan bazıları hocalarımızın yerini doldurmak için öngörülmüş olsalar da beni onlardan aşağı değerlendirdiklerini hiç düşünmüyordum. Sonunda yüzyılımız bana önceki yüzyıllarda olduğu kadar verimli ve iyi zihinlerle dolu görünüyordu. Bu da tüm öbür yüzyılları yargılama ve dünyada bana önceden umut ettirildiği gibi hiçbir öğreti olmadığını düşünme özgürlüğünü veriyordu.

Bununla birlikte okullarda yapılan uygulamaları beğenmekten geri kalmıyordum. Orada öğretilen dillerin eski kitapların kavranılması için gerekli olduklarını, masallardaki inceliğin zihinleri açtığını, tarihin anılmaya değer eylemlerinin zihni geliştirdiğini ve istekle okuduklarında yargının oluşmasına yardımcı olduklarını, tüm iyi kitapların okunmasının onların yazarları olan geçmiş yüzyılların en onurlu insanlarıyla bir konuşma, düşüncelerinin en iyilerini ortaya koydukları düzenlenmiş bir konuşma gibi olduğunu, güzel konuşmanın eşsiz güçleri ve güzellikleri bulunduğunu, şiirin çok çekici incelikleri ve hoşlukları olduğunu, matematiklerin çok ince buluşları olduğunu ve bunların meraklıları hoşnut etmekte olduğu kadar tüm sanatları kolaylaştırmakta ve insanların emeğini azaltmakta da çok yararlı olabildiğini, görenekleri inceleyen yazıların erdem için çok yararlı olan birçok bilgi ve birçok esin içerdiğini, dinbilimin cennete gitmeyi öğrettiğini, felsefenin her şeyden söz edebilme aracı olduğunu ve daha az bilenlerde hayranlık yaratmayı sağladığını, hukukun, hekimliğin ve öbür bilimlerin onlarla uğraşanlara onurlar ve zenginlikler getirdiğini ve sonunda tümünü hatta en boş ve en karşılıksız olanlarını gerçek değerleriyle tanımak ve onların bizi yanıltmalarından kaçınmak için incelemek gerektiğini biliyordum.

Ama dillere, hatta eski kitapları okumaya, onların tarihlerine ve masallarına yeterince zaman ayırmış olduğuma inanıyordum. Çünkü öbür yüzyılların yazarlarıyla konuşmak hemen hemen yolculuk yapmakla aynı şeydir. Göreneklerimizi daha sağlıklı yargılayabilmemiz için ve hiçbir şey görmemiş olanların yapageldiği gibi bizim alışkanlıklarımıza ters düşen her şeyin gülünç ve usdışı olduğunu düşünmememiz için çeşitli halkların görenekleriyle ilgili bir şeyler bilmek iyidir. Ama yolculukta çok

zaman harcadığımızda kendi ülkemize yabancı düşeriz, geçmiş yüzyıllarda olup biten şeylere çok ilgi duyduğumuzda doğal olarak bu yüzyılda olup biten şeyleri iyi bilemeyiz. Üstelik masallar hiç de öyle olmayan birçok olayı olası gibi düşündürür; en doğru tarihler bile okunmaya daha değer kılmak için olguların değerini değiştirmeseler ya da artırmaları da hemen her zaman en azından onların en sıradan ve en az bilinenlerini dışlarlar: bu yüzden geriye kalanlar olduğu gibi görünmez ve onlardan çıkardıkları örneklerle göreneklerini düzenleyenler romanlarımızın kahramanlarının garipliklerine düşerler ve güçlerini aşan amaçlar ortaya koyarlar.

Güzel konuşmayı çok önemsiyordum ve şiire tutkundum; ama her ikisinin de araştırmanın meyvaları olmaktan çok ruhun armağanları olduklarını düşünüyordum. Usavurmaları en güçlü olanlar ve düşüncelerini aydınlık ve kolay kavranılır kılmak için en iyi düzenleyenler yalnızca kaba Breton dilini konuşsalar da, güzel konuşmayı hiç öğrenmemiş olsalar da önerdikleri şeyi her zaman en iyi biçimde kanıtlayabilirler. En hoş buluşları ortaya koyanlar, bu buluşları en süslü ve en tatlı bir biçimde anlatmayı bilenler, şiir sanatından hiç haberli olmasalar da en iyi şairler olacaklardır.

Nedenlerinin kesinliği ve apaçıklığı yüzünden özellikle matematiklere hayrandım; ama henüz onların tam olarak ne işe yaradığını bilmiyordum, ancak mekanik sanatlara yararlı olduklarını düşünerek (5) bu kadar kesin ve sağlam temeller üzerinde daha yüksek bir yapı kurulmamış olmasına şaşıyordum. Öyle ki, tersine, görenekleri inceleyen eski pagan yazılarını yalnızca kum ve çamur üzerine kurulmuş çok ince ve çok görkemli saraylarla karşılaştırıyordum. Onlar erdemleri çok yüceltirler ve dünyadaki her şeyin üzerinde değerli gösterirler ama onları tanıtmak için yeterli öğretim yapmazlar ve çok defa bu kadar çok güzel andıkları şey bir duyarsızlıktan, bir gururdan, bir umutsuzluktan, bir anababa öldürmekten başka bir şey değildir. (6)

Dinbilimimize saygı, gösteriyordum ve herhangi biri kadar cennete gitme hakkını istiyordum; ama çok güvenli şeyler öğrenmiş olarak, yolun daha bilgisiz olanlara daha bilgili olanlardan daha az açık olmadığını ve bizi oraya götüren tanrısal kaynaklı doğruların kavrayışımızı aştığını bilerek, onları usavurmalarımın zayıflığına bırakmaya cesaret edemezdim; düşünüyordum ki onları incelemeye girişmek ve bunu başarmak için Tanrı'nın olağanüstü bazı yardımlarına sahip olmak ve insandan daha çok bir şey olmak gerekiyordu.

Yüzyıllardır yaşamış olan en üstün zihinlerce işlenmiş olmasına karşın felsefede hemen hemen tartışılır olmayan ve bu nedenle kuşku götürür olmayan hiçbir şeyin bulunmadığını ve başkalarından daha iyi şeyler başarmayı ummam için yeterli özgüvene sahip olmadığını görerek felsefe için hiçbir şey söylemeyeceğim; böylece aynı konuda bilgin insanlarca savunulan, birden çoğunun doğru olmaması gereken çeşitli görüşlerin var olduğunu düşünerek, olası olmaktan öteye geçmeyen her şeyi yanlış diye belirliyordum.

Sonra öbür bilimlere gelince, onlar ilkelerini felsefeden aldıklarından, çok kesin olmayan temeller üzerine sağlam olan hiçbir şeyin kurulmuş olamayacağı yargısına varıyordum. Onların sözverdiği onur da kazanç da onları öğrenmeye yönelmem için yeterli değildi; çünkü Tanrı'ya şükür, yazgımı kolaylaştırmak için beni bilimden bir meslek edinmeye zorlayacak koşullarda duymuyordum kendimi; her ne kadar kinikler gibi ünü hor görmeyi meslek durumuna getirmediysem de, sahte unvanlarla elde edebilmeyi umacağım onura da önem vermiyordum. Sonunda kötü öğretilere gelince, ne bir simyacının verdiği sözlerle, ne bir astroloğun kehanetleriyle, ne bir büyücünün aldatmacalarıyla, ne de bildiğinden çoğunu bilmeyi meslek edinenlerden birinin düzenleriyle ya da övünmeleriyle aldanmayacak kadar onların değerini yeterince bildiğimi düşünüyordum. (7)

Bu nedenle, yaşım öğretmenlerime bağımlılıktan çıkmama elverir olunca bilimsel araştırmaları tümüyle bıraktım. Kendimde ya da dünyanın koca kitabında bulunabilecek olandan daha başka bir bilim aramamaya karar vererek gençliğimin geri kalanını yolculuk yaparak, sarayları ve orduları görerek, çeşitli mizaç ve koşullarda insanlarla görüşerek, çeşitli deneyimler kazanarak, yazgının bana sunduğu raslantılarda kendi kendimi sınyarak ve her yerde kendini sunan şeyler üzerine onlardan bazı yararlı sonuçlar çıkarabilmek için düşünerek geçirdim. Çünkü bana öyle geliyordu ki her kişinin kendisini ilgilendiren ve kişi yanlış yargı verdiğinde sonucun hemen onu cezalandıracağı işlerle ilgili olarak ortaya koyacağı usavurmalarda, odasında çalışarak hiçbir sonuç getirmeyen kurgulamalar yapan ve böylece düşüncesini doğru göstermek için kullandığı zekâ ve ustalık ölçüsünde kendisine olsa olsa genel görüşten uzaklaşmış olmanın boş övüncünü sağlayacak olan bir bilim adamının ortaya koyduğu usavurmalarından daha çok doğruyla karşılaşabilirdim. Her zaman eylemlerimi apaçık görebilmek ve bu yaşamda güvenle yürüyebilmek için doğruyu yanlıştan ayırt edebilmeyi öğrenmeye aşırı bir istek duyuyordum. (8)

Gerçekten, öbür insanların göreneklerini incelerken, onlarda bana güven verecek hiçbir şey bulamıyordum ve daha önce filozofların görüşleri arasında bulduğum kadar değişiklik gözlemliyordum. Öyle ki bundan çıkardığım en büyük yarar şuydu: bize çok garip ve gülünç gelen birçok şeyin genellikle öbür büyük halklarca benimsenmekten ve onaylanmaktan geri kalmadıklarını görerek, ancak örneklemeye ve alışkıyla inandırılmış olduğum hiçbir şeye tam tamına inanmamayı öğreniyordum ve böylece doğal ışığımızı karartabilen ve bizi doğruyu anlamaya daha az yatkın kılabilen pek çok yanlıştan kendimi yavaş yavaş kurtarıyordum. Ama dünyanın kitabında böyle incelemelerle ve birkaç deney kazanmaya uğraşmakla birkaç yıl geçirdikten sonra, bir gün kendi kendimi de incelemeye ve zihnimin tüm güçlerini izlemem gereken yolu seçmek için kullanmaya karar verdim. Bence bu benim için ülkeme ve kitaplarıma kapanıp kalmaktan çok daha yararlı oldu.

İKİNCİ BÖLÜM

Henüz bitmemiş olan savaşlar (9) nedeniyle Almanya'da bulunuyordum; impatorun (10) taç giyme

töreninden dönüyor, orduya katılmaya gidiyordum; kışın bastırmasıyla bir yerde konakladım, orada beni oyalayacak herhangi bir konuşma ve beni tedirgin edecek yakınlıklar ve tutkular olmadığından bütün gün soba başında (11) yalnız kapanıp kalıyor, tüm vaktimi düşüncelerimle başbaşa geçiriyordum. Bu düşünceler arasında gözden geçirmeyi ilk düşündüklerimden biri şu oldu: birçok parçadan oluşmuş ve çeşitli ustaların elinden çıkmış yapıtlarda genellikle yalnızca bir kişinin oluşturduğu yapıtlardaki kadar yetkinlik yoktu. Böylece tek bir mimarın başladığı ve bitirdiği yapıların birçok mimarın başka amaçlarla yapılmış eski duvarları kullanarak onarmaya uğraştığı yapılardan daha güzel ve daha düzgün olduğu görülür. Böylece başlangıçta birer köyken büyük kentlere dönüşmüş olan bu eski kentler genellikle bir mühendisin kendi kafasına göre planladığı düzgün yeni kentler yanında o kadar dağınık kalıyor ki bunlardaki yapılar ayrı ayrı gözden geçirildiğinde her birinde başka kentlerin yapılarında bulunduğu kadar hatta daha çok sanat bulunsa da onlardan kiminin büyük kiminin küçük yapılmış oluşuna, yollarının eğri büğrü oluşuna bakarak, insanın onları düşünceli insanlardan çok raslantının düzenlemiş olduğuna inanası geliyor. Bununla birlikte, tek tek kişilerin yapılarının kentlerin güzelliğine uygun olmasını sağlamakla görevli bazı memurların varolduğunu düşünsek de başkalarının yapıtları üzerinde çok iyi sonuçlar alınamayacağı apaçıktır. Böylece düşündüm ki eskiden yarı vahşiyken yavaş yavaş uygarlaşarak ancak suçların ve çekişmelerin uyarsızlığıyla zorlandıkları ölçüde yasalarını yapan halklar bir toplum olarak yaşamaya başladıkları andan sonra birkaç öngörülü yasa koyucunun yaptığı yasalara göre davranan halklar kadar iyi uygarlaşmış olamadılar. Düzenlemelerini yalnızca Tanrı'nın yaptığı gerçek dinin tüm öbür dinlerden çok daha iyi düzenlenmiş olduğu kesindir. İnsani şeylerden söz edersek, eskiden Sparta çok başarılı olduysa bu onların yasalarından her birinin özellikle iyi olmasından değil, (bilindiği gibi bu yasaların çoğu pek garipti ve hatta iyi törelere tersti) ama tek kişinin (12) yaptığı yasalar olmakla tümünün aynı amaca yöneliyor almasındandı diye düşünüyorum. Böylece kitaplardaki bilimlerin, en azından nedenleri olası olmaktan öteye geçmeyen ve hiçbir göstermede bulunmayan, çeşitli kişilerin görüşleriyle yavaş yavaş oluşturulmuş ve şişirilmiş olan bilimlerin, kendini ortaya koyan şeyler üzerine sağduyulu bir insanın doğal olarak yapabildiği basit usavurmalardan doğruya daha yakın olmadığını düşündüm. Şunu da düşündüm: büyük adam olmadan önceki çocukluk dönemimizde uzun süre genellikle birbirine karşıt olan ve belki de ne biri ne öbürü bize her zaman en iyiyi gösterebilen isteklerce ve eğitmenlerce yönetildik, bu yüzden yargılarımızın doğumumuzdan bu yana tüm usumuzu kullanmak ve ancak onunla yönetilmiş olmak durumunda vereceğimiz yargılar kadar arı ve sağlam olması hemen hemen olanaksızdı.

Gerçekten, bir kentin tüm evlerini onları başka biçimde yeniden yapmak ve yolları daha güzel kılmak amacıyla yerle bir ettiklerini görmüyoruz; ama bazı kimselerin kendi evlerini yeniden yapmak için, hatta bazen temelleri çok sağlam olmadığı ve bu yüzden yıkılma tehlikesinde olduğu zaman, onu yıkmak zorunda kaldıkları görülür. Bunu örnek alarak tek bir kişinin bir devleti yeniden biçimleme tasarıları yaparak onda her şeyi temelden değiştirmek ve onu yeniden kurmak için devirmesi ussal değildir diye düşünüyordum; bilimleri ya da onları öğreten okullardaki kurulu düzeni yeniden biçimlemenin de ussal olmadığını düşünüyordum; ama bugüne kadar doğru olduğuna inandığım tüm görüşleri, sonra yerine daha iyilerini ya da onları us düzeyinde doğruladığım zaman aynılarını koymak için, bir kere yok saymaya girişmekten daha iyi bir şey yapamazdım diye düşünüyordum. Bu yolla yaşamımı, yalnızca eski temeller üzerine kurmaktan ve gençliğimde doğru olup olmadığını incelemeyi kendimi inanmaya bıraktığım ilkelere dayanmaktan çok daha iyi yönetmeyi başaracağıma

kesinlikle inandım. Çünkü bunda çeşitli güçlükler görmüş olsam da bunlar çaresi bulunmayacak güçlükler değillerdi, halkı ilgilendiren en küçük şeylerin yeniden düzenlenmesinde raslanılacak güçlüklerle benzer güçlükler de değillerdi. Bu iri gövdeleri devrilince kaldırmak ya da sarsıldığında tutmak çok güçtür, düşüşleri de pek şiddetli olabilir. Sonra, aralarındaki ayrılıkla, birçoklarında görülen eksiklikleri zaman içinde kullanılışları oldukça yumuşatmış, hatta birçoklarını sakınlıklarla çaresini bulmaktan daha iyi gidermiş ve düzene koymuştur. Sonunda bu eksiklikler de hemen hemen her zaman olacak olan değişimlerinden daha kolay katlanılır şeylerdir: tıpkı dağlarda dolanan büyük yolların kullanıla kullanıla, yavaş yavaş düzgün ve uygun duruma gelmesi gibi; onları izlemek en doğru yolda gitmek için kayalara tırmanmaktan ya da uçurumların dibine inmekten çok daha iyidir.

Bu yüzden, doğuştan ya da konumları gereği kamu işlerinin yürütülmesine yöneltmedikleri halde her zaman kafalarında bu konuda yeni düzenlemeler yapmaktan geri kalmayan karıştırmacı ve tedirgin mizaçlıları hiçbir zaman onaylamayacağım. Bu yazıda bende bu deliliğin bulunduğu konusunda kuşku yaratabilecek en küçük bir şeyin var olduğunu düşünseydim onun yayımlanmış olmasından üzüntü duyardım. Amacım asla kendi düşüncelerimi düzenlemeye çabalamaktan ve tümüyle benim olan bir temel üzerine kurmaktan daha öteye gitmez. Ben oldukça beğendiğimden size burada yapıtımın bir örneğini gösteriyorum, ancak bunu yaparken kimseye ona öykünmeyi öneriyor değilim. Tanrı'nın yardımlarından daha iyi pay almış olanların daha yüksek amaçları olacaktır; ama birçoğunun benimkini çok atılgan bulacaklarından korkarım. Eskiden doğru saydığı tüm görüşlerden kopma kararı herkesin benimseyebileceği bir örnek değildir; zaten dünyada hemen hemen bu işe hiç yatkın olmayan iki çeşit insan vardır. Birinciler kendilerini olduklarından daha usta sanarak acele yargılar ortaya koymaktan çekinmeyen, tüm düşüncelerini bir düzen içinde sürdürme konusunda yeterince sabır gösteremeyen kimselerdir: bu yüzden edindikleri ilkelerden bir kere kuşkulanmaya ve herkesin tuttuğu yoldan ayrılmaya yöneldiler mi bir daha doğru yola çıkararak patikayı bulamazlar ve tüm yaşamlarında doğru yoldan ayrılmış kalırlar. İkincilere gelince, onlar doğruyu yanlıştan ayırt etme konusunda kendilerini yetiştirenlerden daha az becerikli oldukları yargısına varacak kadar akıllı ya da alçakgönüllü olduklarından daha iyisini kendileri aramaktansa başkalarının görüşlerini izlemekle yetinirler.

Bana gelince, tek bir hocam olsaydı ya da en bilgililerin görüşleri arasında her zaman süregelmiş ayrılıkları bilmeseydim kuşkusuz ben de bu sonuncular arasında olurum. Ama çok garip ve pek de inanılır olmayan şeylerin bile bazı filozoflarca söylendiğini daha kolej sıralarında öğrenmişim; o zamandan beri yolculuk yaparken duyguları duygularımıza oldukça ters düşen kimselerin böyle olmakla barbar ya da vahşi olmadıklarını, ama pek çoklarının uslarını bizim kadar hatta bizden daha iyi kullandıklarını gördüm; sonra, Fransızlar ya da Almanlar arasında yetişen bir kişinin, aynı ruhu taşıyarak, tüm yaşamını Çinliler ya da yamyamlar arasında geçirmiş olsaydı, şimdiki durumundan ne kadar ayrı durumda olacağını düşündüm; sonra da giysilerimizin biçimine kadar, on yıl önce beğendiğimiz ve belki on yıl sonra da beğeneceğimiz şeyin bugün bize ne kadar garip ve ne kadar gülünç geldiğini gördüm ve şu sonuca vardım: bizi inandıran şey, herhangi bir kesin bilgiden çok alışkı ve örnektir; bununla birlikte görüşlerin çokluğu ortaya çıkarılması biraz güç doğrular için hiç de değerli bir kanıt değildir, çünkü bir toplumdaki çok, tek bir adamın onları ortaya çıkarması çok

daha olasıdır; böylece görüşleri başkalarının görüşlerinden üstün tutulabilecek tek bir kimse göremiyordum, bu durumda kendi yolumu kendim bulmak durumunda kaldım.

Ama yalnız ve karanlıkta yürüyen bir adam gibi çok yavaş gitmeye ve her şeyde çok sakıncı davranmaya karar verdim, öyle ki çok yavaş ilerlersem en azından kendimi düşmekten koruyacaktım. Ayrıca, yazacağım kitabın tasarısını yapmaya ve zihnimin yatkın olabileceği her şeyin bilgisine ulaşmak için doğru yöntemi araştırmaya zaman ayırmadan önce, daha önceleri usun süzgecinden geçirilmeden doğru olduğuna inandığım görüşlerin tümünü yanlış diye bir yana atmak istemedim.

Gençken felsefenin bölümlerinden mantığı, matematiklerden geometricilerin ayrıştırmasını ve cebiri biraz olsun incelemiştım, bunlar tasarıma bazı katkıları olacak gibi görünen üç sanat ya da bilimdi. (13) Ama onları incelerken gördüm ki mantık sözkonusu olduğunda onun tasımları ve öbür bilgilerinin çoğu başkalarına yeni bir şey öğretmekten çok bilinen şeyleri açıklamaya yarıyordu (14), bilinmeyen şeyler üzerine yargıya varmadan konuşmaktan başka işe yaramayan Lullus (15) sanatı gibi. Gerçekten, mantık çok doğru ve çok iyi pek çok kural içermesine karşın, onda araya karışmış o kadar çok zararlı ve gereksiz başka kural vardır ki onları ayıklamak hemen hemen henüz yontulmamış bir mermer kitlesinden bir Diana ya da bir Minerva çıkarmak kadar güçtür. Sonra, eskilerin ayrıştırmasına ve yenilerin cebirine gelince, çok soyut konularla ilgilenmeleri ve hiçbir işe yaramaz görünmeleri dışında, birincisi her zaman biçimlerin belirlenmesiyle sınırlanmıştır ve imgelemi yormadan anlığı çalıştıramaz; ikinciye gelince, bazı kurallara ve bazı rakamlara o kadar bağımlıdır ki zihni geliştiren bir bilim olmak yerine zihni engelleyen karışık ve karanlık bir sanat olur. Bu, her üçünün yararlarını içeren ve yanlışlarını dışlayan başka bir yöntem aramak gerektiğini düşünmemeneden oldu. Yasaların çokluğu çok zaman kötülöklere özürler sağlar, oysa az sayıda olan ama insanların sıkı sıkıya uyduğu yasalara sahip olan bir devlet daha iyi örgütlenmiştir; bunun gibi mantığı oluşturan çok sayıda kural yerine dört kuralın bana yeteceğine inandım, yeter ki onlara uymaktan bir kere bile geri kalmamak konusunda sağlam ve değişmez bir karar almış olayım.

Birincisi, doğruluğunu apaçık bilmediğim bir şeyi doğru diye almamak, yani acelecilikten ve önyargıdan özenle kaçınmak, yargılarımda zihnimde açık ve seçik bir biçimde gelen ve hiçbir biçimde kuşkuyla koyamadığım şeylerin dışında herhangi bir şeyi tanımamak.

İkincisi, inceleyeceğim güçlüklerden her birini olabildiğince parçalara ayırmak ve onları en iyi çözümlenebilecek duruma getirmek.

Üçüncüsü, düşüncelerimi en basit ve tanınması en kolay olan nesnelere başlayarak ve yavaş yavaş, derece derece ilerleyerek en karmaşık bilgilere kadar götürmek ve doğal olarak birbiri ardından

gelmeyen şeyler arasında da bir düzen varsaymak.(16)

Sonuncusu, her yerde bütünsel saymalar ve en genel gözden geçirmeler yaparak hiçbir şeyi dışta bırakmadığımdan güvenli olmak.(17)

Geometricilerin en güç göstermelere ulaşmak için kullanma alışkanlığında oldukları tümüyle basit ve kolay olan bu uzun nedenler zinciri, insanların bilgisine ulaşabildikleri her şeyin aynı biçimde birbirine bağlandığını ve doğru olmayan bir şeyi doğru diye almamak ve birinin öbüründen çıktığı sırayı izlemek koşuluyla bunlardan erişilmeyecek kadar uzak ve bulunamayacak kadar gizli bir şeyin kalmayacağını düşünme olanağı sağlamıştı bana. Böylece hangi şeylerle başlamak gerektiğini aramakta çok güçlük çekmedim: çünkü en basit ve tanınması en kolay şeylerle başlamak gerektiğini zaten biliyordum; bilimlerde önceden doğruyu araştırmış olanlar arasında yalnızca matematikçilerin bazı göstermeler yani bazı kesin ve apaçık nedenler bulabildiğini göz önünde tutarak, onların inceledikleri aynı şeylerden başlamam gerektiğinden kuşkuya düşmüyordum; bundan beklediğim tek yarar zihnimi doğrularla beslenmeye ve boş nedenlerle yetinmemeye alıştırmaktı. Ama bunun için genellikle matematikler (18) denilen tüm özel bilimleri öğrenmeye çalışmayı amaç edinmedim, bu bilimlerin konularının değişik olmasına karşın tümünün çeşitli ilişkiler ya da oranlardan başka bir şeyi incelemem konusunda birbirlerine uymaktan geri durmadıklarını görerek, bu oranları, onların bana bilgiyi daha kolay sağlayacak şeylerde bulduklarını varsayarak ve daha sonra uygun gelecekleri tüm şeylere daha iyi uygulanabilmeleri için onları hiçbir biçimde zorlamayarak, genel olarak yalnızca bu oranları incelememin daha iyi olacağını düşündüm. Sonra onları bilmek için bazen herbirini özellikle ele almak ve bazen de onları yalnızca anımsamak ya da birçoğunu birlikte anlamak gereksinimi duyacağımı göz önünde tutarak, düşündüm ki, onları ayrıca incelemem için çizgiler olarak tasarlamam gerekiyordu; çünkü onlardan ne daha basit bir şey bulabiliyor, ne de imgelemim ve duyularımın onlardan daha seçik olarak kurgulayabileceğim herhangi bir şey görebiliyordum; ne var ki onları anımsamak ya da birçoğunu bir arada kavramak için onları olabildiğince kısa bazı işaretlerle açıklamam gerekiyordu; böylece geometrik ayrıştırmanın ve cebirin en iyi yanlarını alıyor ve birinin yanlışını öbürüyle düzeltiyordum.(19)

Gerçekten, seçmiş olduğum bu pek az ilkeye tam tamına uymak bana genel olanlardan başlayarak bu iki bilimin kapsadığı tüm sorunları çözme kolaylığını verdi, öyle ki en basit ve en genel olanlardan başlayarak onları incelemeye iki üç ayımı verdim, bulduğum her doğru sonra başkalarını bilmeme yarayacak bir kural oldu, böylece eskiden bana çok güç gelen pek çok sorunun da üstesinden geldim, ama sonuna doğru bilmediklerimin de hangi yolla ve nereye kadar çözülebileceğini belirleyebildiğimi de sanıyorum. Her şeyin bir doğrusu olduğunu, o doğruya ulaşan herhangi bir kişinin o şeyi bilinebileceği ölçüde bildiğini, örneğin aritmetik öğrenmiş bir çocuğun kurallara uyarak bir toplama yaptığında ele aldığı toplam konusunda insan zihninin bulabileceği her şeyi bulduğundan güvenli olduğunu bilerseniz söylediklerimin pek de boş şeyler olmadığını göreceksiniz. Çünkü, sonunda, doğru sırayı izlemeyi ve aranılan şeyin tüm koşullarının tam tamına sayımını yapmayı öğreten yöntem, aritmetiğin kurallarına kesinliği veren her şeyi içerir.

Ama bu yöntemde beni en çok hoşnut eden şey onunla her konuda usumu yetkin olarak değilse bile en azından gücümün yettiğince en iyi biçimde kullanmaktan güvenli olmamdı; ayrıca, bu yöntemi uygularken zihnimin konularını yavaş yavaş daha açık ve daha seçik bir biçimde kavramaya alıştığını seziyordum ve bu yöntemi özel herhangi bir konuya bağımlı kılmadan cebirin güçlüklerinde yaptığım gibi başka bilimlerin güçlüklerine de yararlı bir biçimde uygulamayı tasarlıyordum. Bunun için kendini ortaya koyan her şeyi hemen incelemeye girişmem doğru olmazdı; çünkü, bu, yöntemimin belirlediği düzene ters düşerdi. Ancak onların ilkelerinin tümüyle felsefeden alındığını ve felsefede şu güne kadar doğru ilkeler bulmadığımı göz önünde tutarak, her şeyden önce felsefede doğru ilkeler yerleştirmeye çalışmam gerektiğini düşündüm; bu da dünyanın en önemli şeyiydi ve ben aceleciliğin ve önyargılılığın en çok korkulası olduğu yerde, o zamanki yirmi üç yaşımdan daha olgun bir yaşa ermeden, o zamandan önce edinmiş olduğum tüm yanlış görüşleri söküp atarak olduğu kadar, daha sonra usavurmalarıma konu olacak pek çok deney toplamak ve benimsemiş olduğum yöntemde giderek daha güçlü olmak için bir takım alıştırmalar yaparak kendimi hazırlamadan, onda en uç noktaya varmaya kalkmamalıydım. (20)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sonunda, nasıl oturduğumuz evi yeniden yapmaya başlamadan önce onu yıkmak, gereç sağlamak ve mimar bulmak ya da kendimiz mimarlık yapmak, bu arada özenle plan çizmek yetmezse, aynı zamanda bu iş sürerken rahatça oturulacak bir başka ev bulmak gerekirse, işte tam bunun gibi usum beni yargılarımda kararsız olmaya zorlarken eylemlerimde kararsız kalmayayım (21) ve elimden geldiğince mutlu yaşamayı bundan böyle elden bırakmayayım diye kendime, sizinle paylaşmak istediğim üç ya da dört kuraldan oluşan, geçici bir ahlak anlayışı geliştirdim.

Birincisi, Tanrı'nın çocukluğumdan beri yetişmem için bana bağışladığı dine sıkı sıkıya bağlı kalarak ülkemin yasalarına ve alışkanlıklarına uymak ve tüm öbür konularda birlikte yaşayacağım en sağduyulu kimselerin uygulamada hep birlikte benimsediği en ılımlı ve aşırılıktan en uzak görüşleri izleyerek kendimi yönetmektir. Çünkü kendi görüşlerimin tümünü yeniden incelemeyi istediğimden onları yok saymaya başlar başlamaz en sağduyulu kimselerin görüşlerini izlemekten daha iyi bir şey yapamayacağıma güveniyordum. İranlılar ya da Çinliler arasında bizim aramızda olanlar kadar sağduyulu kimseler olabilse de, bana birlikte yaşayacaklarımdan görüşlerini kendime örnek almak daha yararlı görünüyordu; görüşlerinin gerçekten ne olduğunu bilmek için, yalnızca göreneklerimizden bozulmuşluğundan inandığı her şeyi söyleyecek pek az insan bulunduğundan değil, ama birçoğunun kendilerinin de bunu bilmemesinden ötürü söylediklerinden çok yaptıklarına bakmam gerekiyordu; çünkü insanın bir şeye inanmasını sağlayan düşünce eylemiyle insanın bir şeye inandığını bilmesini sağlayan düşünce eylemi birbirinden ayrıdır, genellikle onlardan biri varsa öbürü yoktur. Aynı yaygınlıkta benimsenen birçok görüş arasından ben en ılımlılarını seçiyordum: çünkü bunlar uygulamaya her zaman en uygun olanlardı ve tüm aşırılıklar kötü sayıldığından büyük bir olasılıkla en iyileriydi; öte yandan aşırı noktalardan birini seçmişsem, yanıldığımda doğru yoldan iyice ayrılmamam için, öbür aşırı noktaya tutunmam gerekecekti. Özellikle insanın özgürlüğünü kısıtlayan

tüm yükümlülükleri aşırılıklar arasına koyuyordum. Benim bu söylediklerimden iyi bir amaçla zayıf ruhların kararsızlığını gidermek için ya da hatta dindışı bir amaçla insanlar arasındaki ticari ilişkilerin güvenliği için tutarlı olmayı gerektiren yeminlerin ya da sözleşmelerin dayandığı yasaları doğru bulmadığım sonucu çıkarılmasın ama, dünyada her zaman aynı durumda kalan herhangi bir şey görmediğim için ve kendi payıma yargılarımı giderek yetkinleştirmeye ve onları daha kötü kılmamaya karar verdiğim için, onayladığım bazı şeyler artık iyi olmadıklarında ya da artık onları öyle değerlendirmedim bu şeyleri iyi diye almaya kendimi zorlayacak olursam, sağduyuya karşı büyük bir yanlış yapmış olacağımı düşünürdüm.

İkinci kuralım, eylemlerimde elimden geldiğince tutarlı ve kararlı olmak ve en kuşku götürür görüşlerin bile bir kere çok güvenli olduklarına karar verdiğim zaman onları dirençle izlemek olacaktı. Bu konuda, ormanda yolunu şaşırmış yolcuları örnek alacaktım, ormanda yolunu şaşırmış yolcular bir o yana bir bu yana fir dönerek dolaşmamalılar, bir yerde durup kalmamalılar da, ama olabildiğince aynı yöne doğru hep dosdoğru yürümeliler ve başlangıçta o yolu seçmeye belki yalnız raslantıyla karar vermiş olsalar da sıradan nedenlerle yollarını değiştirmemeliler: çünkü bu yolla tam istedikleri yere gidemeseler de hiç değilse sonunda büyük bir olasılıkla bir ormanın ortasında olmaktan daha iyi bir yere varacaklardır. Böylece yaşamın eylemleri insana süre tanımadığından, çok kesin bir doğru vardır, o da en doğru görüşleri belirleyecek durumda olmadığımız zaman en olası görüşleri izlemek zorunda olduğumuzdur; ayrıca görüşlerden hangisinin hangisinden daha olası olduğunu belirleyemediğimiz zaman bunların bazıları üzerinde karar kılmamız ve sonra bunların uygulamayla ilgili olduklarını göz önünde tutarak bunları kuşku götürür görüşler olarak değil de doğru ve kesin görüşler olarak değerlendirmemiz gerekir, çünkü bizi buna iten bir neden vardır. Bu, rasgele iyi diye uyguladıkları şeyleri sonra kötü diye yargılayan zayıf ve kararsız insanların vicdanlarını karıştıran tüm pişmanlıklardan ve azaplardan hemen kurtulmamı sağladı.

Üçüncü kuralım (22), her zaman yazgıdan çok kendimi yenmeye, dünyanın düzenini değiştirmekten çok arzularımı değiştirmeye çalışmak ve genellikle düşüncemizin dışında herhangi bir şeye tümüyle egemen olamayacağımıza göre, dışımızdaki şeylerle ilgili olarak elimizden geleni yaptıktan sonra bizi başarmaktan alıkoyan her şeyin bizim açımızdan mutlak olarak olanaksız olduğuna inanmaya alışmaktır. Bu beni elimde olmayan bir gelecekle ilgili isteklere kapılmaktan ve böylece kendimi hoşnut etmekten engellemek konusunda yeterli görünüyordu. Çünkü istemimiz doğal olarak yalnızca anlığımızın ona herhangi bir biçimde olası gösterdiği şeyleri arzulamaya yöneldiğinden, elbette bizim dışımızda olan tüm iyi şeyleri aynı zamanda gücümüzü aşan şeyler diye belirlersek, doğuşumuza bağlı görünen yoksunluklar kendi yanlışımızın sonucu olmadığı zaman Çin ya da Meksika krallıklarına sahip olmadığımızı üzmeyiz; hep denildiği gibi zorunlulukları erdem sayarak, hastaysak sağlıklı olmayı ya da hapisteysek özgür olmayı, elmaslardan daha dirençli maddelerden yapılmış bedenlere ya da kuşlar gibi uçmak için kanatlara sahip olmayı istemeyeceğiz. Ama her şeye bu açıdan bakmaya alışmak için uzun bir çabaya ve hep kendi üstüne düşen bir düşünceye gereksinim olduğunu söylüyorum; ve eskiden yazgının egemenliğinden kendini kurtaran, acılara ve yoksulluğa karşın mutlulukta tanrılarıyla yarışan bu filozofların (Stoacılar) gizi özellikle buna dayanıyordu. Çünkü hep doğanın kendileri için çizdiği sınırları belirlemeye çalışarak düşüncelerinden başka hiçbir

şeye egemen olamayacaklarına, bunun onları başka şeyler için herhangi bir heyecan duymaktan alıkoyacağına iyice inanıyorlardı; düşüncelerini öylesine mutlak bir biçimde kullanıyorlardı ki, doğanın ve yazgının çokça desteklediği ama bu felsefeye bağlı olmadıkları için her istediklerini kullanamayan insanlardan kendilerini daha zengin, daha güçlü, daha özgür, daha mutlu saymakta bir bakıma haklıydılar.

Sonunda, bu ahlak anlayışına sonuç olarak, bu yaşamda insanların en iyiyi seçmeye çalışmak için yaptıkları çeşitli işleri gözden geçirmeyi düşündüm (23); başkalarının işlerinden söz etmek istemeden, kendi işimde de bulunduğum yerden, yani tüm yaşamımı usumu geliştirmeye ve kendimi yükümlü kıldığım yöntemi izleyerek elimden geldiğince doğrunun bilgisinde ilerlemeye adamayı sürdürmekten daha iyisini yapamayacağımı düşünüyordum. Bu yöntemi kullanmaya başlayalı öylesine büyük sevinçler yaşamıştım ki, bu yaşamda ondan daha tatlı, daha masum bir sevinç olabileceğini sanmıyordum; her gün bu yöntemle bana oldukça önemli görünen ve genellikle başka insanların bilmediği bazı doğrular ortaya koyarak ruhumu öylesine sevinçle dolduruyordum ki bunun ötesinde hiçbir şey beni ilgilendirmiyordu. Ayrıca önceki üç kural yalnızca kendimi yetiştirmeyi sürdürmem amacına yönelikti: Tanrı doğruyla yanlış ayırt etmemiz için her birimize bir ışık vermiş olduğundan zamanı gelince onları incelemek için kendi yargı gücümü kullanmayı düşünmeseydim bir an bile başkalarının görüşleriyle yetinmek zorunda olduğuma inanmazdım ve başkalarının görüşlerini izleyerek, varsa daha iyilerini bulmak için hiçbir fırsatı kaçırmadığıma inanabilseydim tedirginlikten kurtulmazdım. Sonunda, gücümün yettiğince tüm bilgileri edinmemi sağlayacağını düşünerek bir yol izlemeseydim ve aynı yolla elimde olan tüm gerçek iyilikleri de edinmeyi düşünmeseydim, ne arzularımı sınırlayabilir ne de mutlu olabilirdim, öyle ki istemimiz ancak anlığımızın ona iyi ya da kötü gösterdiğine göre herhangi bir şeyi istemeye ya da yadsımaya yöneldiğinden iyi yapmak için iyi yargılamak yeterlidir ve en iyiyi yapabilmek için de yani tüm erdemleri elde edebilmek ve onunla birlikte elde edilebilecek tüm iyilikleri elde edebilmek için olabildiğince iyi yargılamak yeterlidir, bu kesin olduğu zaman mutlu olmamak olası değildir.

Böylece bu kuralları koyduktan ve onları inancımda her zaman birinci yeri alan inanç doğrularıyla birlikte bir yana ayırdıktan sonra geri kalan tüm görüşlerimden özgürce kurtulmaya girişebileceğim yargısına vardım. Öyle ki, bunu bu düşünceleri elde ettiğim soba başında daha uzun süre kapanıp kalmaktan çok insanlarla konuşarak daha iyi başaracağımı umuyordum, kış daha bitmeden yola koyuldum. Sonra, dokuz yıl boyunca dünyada orada burada dolaşmaktan başka bir şey yapmadım; dünyada oynanan tüm komedilerde oyuncu olmaktan çok izleyici olmaya çalışarak kuşku götürebilecek ve bizi yanıltabilecek her konu üzerinde özellikle düşünerek, zihnimden, ona daha önce sızmış olabilecek tüm yanlışları temizliyordum. Bunun için, kuşkulanmak için kuşkulanan ve her zaman çözümsüz olmayı isteyen kuşkuları örnek alıyor değildim: çünkü, tersine, tüm amacım kesin olarak güvenli olmaya ve kayayı ya da kili bulmak için kaygan toprağı ve kumu atmaya yönelmekti. Sanırım bu da benim oldukça başarılı olmamı sağlıyordu, öyle ki incelediğim önermelerin yanlışlığını ya da kesinliksizliğini zayıf sanılarla değil, açık ve güvenli usavurmalarla ortaya çıkarmaya çalışırken, onlarda çok kuşku götürür şeylerle karşılaşmadım, kesin hiçbir şey içermedikleri zaman bile onlardan her zaman oldukça kesin bazı sonuçlar çıkarıyordum. Eski bir evi

yıkarken onun yıkıntılarını doğal olarak yenisini yapmakta kullanmak için sakladığımız gibi, kötü temellendirilmiş diye düşündüğüm görüşlerimin tümünü yıkarken çeşitli gözlemler yapıyordum ve birçok deney kazanıyordum, bunlar o zamandan beri daha kesin görüşleri oluşturmakta bana yardımcı oldular. Ayrıca, kendim için ortaya koyduğum yöntemi kullanmayı sürdürüyordum; çünkü genel olarak tüm düşüncelerimi onun kurallarına göre yönlendirmenin ötesinde, zaman zaman kendime birkaç saat ayırıp onu özel olarak matematiğin güçlüklerine ya da bu kitapta açıklanmış olan birçoğunda göreceğiniz gibi, öbür bilimlerin yeterince sağlam bulmadığım tüm ilkelerinden ayrı tutarak matematiklerdeki güçlüklerle az çok benzer kıldığım başka güçlüklerle uyguluyordum. Böylece, görünüşte tatlı ve masum bir yaşam geçirmekten başka bir işi olmadığından hazları kötülüklerden ayırmakla uğraşan ve boş vakitlerinde sıkılmamak için yaraşır olan tüm eğlencelerden yararlanan biri gibi, belki kitap okumaktan ya da bilim adamlarıyla görüşmekten daha çok amacımı sürdürmeyi ve doğrunun bilgisinden yararlanmayı elden bırakmıyordum.

Bununla birlikte, bilginler arasında tartışılmalı gelen güçlüklerle ilgili seçimimi yapmadan, geçerli felsefeden daha kesin hiçbir felsefenin temellerini araştırmaya başlamadan, bu dokuz yıl gelip geçti. Daha önce aynı amaçları olsa da başaramadığımı sandığım birçok üstün insan örneği bana o kadar çok güçlük düşündürdü ki bazılarının başardığım söylentisini yaydığını görmeseydim, belki de o an bu işe girişmeye cesaret edemezdim. Bu görüşü neye dayandırdıklarını söyleyemiyorum; konuşmalarımın buna bazı katkıları olduysa, bu biraz okumuş olanların yapma alışkanlığında olmadığı gibi, bilmediğim şeyi en içtenlikle dosdoğru söyleyerek ve belki de hiçbir öğretiyle övünmeden daha çok başkalarının kesin saydığı pek çok şeyden kuşkuluyor oluşumun nedenlerin göstermem olmuş olmalıdır. Ama kendini olduğundan başka biri gibi almak istemeyecek kadar onurlu olduğum için, bana verilen üne yaraşır olmaya tüm araçları kullanarak çalışmam gerektiğini düşünüyordum; tam sekiz yıl önce bu arzuyla tanıdıklarımın bulunabileceği her yerden uzaklaşmaya ve buraya (24) çekilmeye karar verdim, bu ülkede uzun süren savaş (25) öyle bir düzen kurmuştur ki orada bulunan ordular ancak barışın meyvalarından olabildiğince güvenli bir biçimde yararlanmayı sağlasın diye oluşturulmuş gibidir; böylece çok etkin ve başkalarının işlerine meraklı olmaktan çok, kendi işlerinde çok özenli olan büyük bir insan kalabalığının arasında, en kalabalık kentlerde, hiçbir kolaylıktan yoksun kalmadan en uzak çöllerdeki kadar yalnız ve kopmuş yaşayabildim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Orada üzerinde durduğum ilk düşüncelerden söz etmeli miyim bilmem; çünkü onlar öylesine metafizik (26) ve öylesine herkesi ilgilendirmeyen düşüncelerdir ki onlar belki de herkesin beğenisine uygun düşmeyecektir. Bununla birlikte edindiğim temellerin oldukça sağlam oldukları yargısına varılabilmesi için, ondan bir biçimde söz etmek zorundayım. Yukarıda söylendiği gibi, görenekler sözkonusu olduğunda, oldukça kesinliksiz olduğu bilinen görüşlerin bazen kuşku götürmez görüşler gibi alınması gerektiğini çoktandır belirtmiştim; ama o sırada yalnızca doğruyu araştırmakla uğraşmak istediğimden, tam tersini yapmam ve kendilerinden en küçük bir kuşku duyabileceğim her şeyi bundan sonra inancımda tümüyle kuşku götürmez bazı şeylerin kalmış olup olmadığını görmek için mutlak olarak yanlış diye atmam gerektiğini düşünüyordum. Böylece duyularımız bazen iyi aldattığı için, onların bize düşündürdüğü biçimde herhangi bir şeyin var olmadığını varsaymak

istedim. Çünkü geometrinin en basit konularıyla ilgili olarak bile usavurmalar yaparken yanılan ve mantık yanlışları yapan insanlar olduğu için, benim de başkaları kadar yanılabilirim yargısına vararak, daha önce göstermeler için aldığım tüm nedenleri yanlış diye atıyordum. Sonunda uyanırken zihnimde bulunan bazı düşüncelerin, hiçbiri doğru olmamakla birlikte, uyurken de aklıma gelebildiğini görerek, o zamana kadar zihnime girmiş olan tüm şeylerin düşlerimdeki yanılsamalar kadar doğru olabileceğini varsaymaya karar verdim (27). Ama hemen sonra, böylece her şeyin yanlış olduğunu düşünmek istediğim sırada, bunu düşünen "ben"in zorunlu olarak herhangi bir şey olması gerektiğini gördüm. Düşünüyorum öyleyse varım doğrusunun kuşkucuların tüm aşırı varsayımlarıyla sarsılmayacak kadar sağlam ve güvenli olduğunu belirlerken, bu doğruyu, araştırdığım felsefenin ilk ilkesi olarak hiçbir kuşkuya düşmeden alabileceğime karar verdim.

Sonra, ne olduğumu dikkatle inceleyerek, hiçbir bedenim olmadığını, bulunabileceğim hiçbir dünya, hiçbir yer olmadığını varsayabileceğimi, ama buna göre var olmadığını varsayamayacağımı, tersine başka şeylerin doğruluğundan kuşkulandırmayı düşünüyorum oluşumdan var olduğum sonucunun apaçık ve kesin bir biçimde ortaya çıktığını, oysa düşünmeyi bıraksaydım tasarladığım tüm başka şeyler doğru olsalar bile var olduğuma inanmam için elimde hiçbir neden bulunmadığını görerek, tüm özü ya da doğası düşünmekten başka bir şey olmayan ve var olmak için herhangi bir yere gereksinimi olmayan, herhangi maddesel bir şeye bağımlı olamayan bir töz olduğumu anladım. Öyle ki bu ben yani kendisiyle neysem o olduğum ruh, bedenden tümüyle ayrıdır, hatta bedenden daha kolay tanınır ve beden olmadığına bile o kendisi olmaktan çıkmaz.

Bundan sonra genellikle bir önermenin doğru ve kesin olması için gereken şeyi inceleyecektim; çünkü böyle olduğunu bildiğim bir önerme bulduğuma göre, bu kesinliğin neye dayandığını da bilmem gerektiğini düşündüm. O düşünüyorum öyleyse varım'da düşünmek için var olmak gerektiğini çok açık görmemden başka bana doğruyu söylediğime güvenmemi sağlayan hiçbir şeyin olmadığını görerek, çok açık ve çok seçik kavradığım şeylerin hep doğru olduğunu, ama yalnızca seçik olarak kavradığımız şeylerin neler olduğunu iyi belirlemede bazı güçlükler bulunduğunu genel kural olarak alabileceğim yargısına vardım.

Bundan sonra, kuşkulandığım şey üzerine ve buna göre varlığımın tümüyle yetkin olmayışı üzerine düşünerek, bilmenin kuşkulandırmaktan daha büyük bir yetkinlik olduğunu açıkça görüp, olduğumdan daha yetkin herhangi bir şeyi düşünmeyi nereden öğrendiğimi araştırmayı tasarladım; bunu daha yetkin herhangi bir varlıktan öğrenmiş olabileceğimi apaçık anladım. Benim dışımda gök, yer, ışık, sıcaklık ve daha başka birçok şeyin düşüncesine gelince, onların nereden geldiğini bilmekte o kadar zorluk çekmiyordum, çünkü onlarda onları benden üstün kılacak gibi görünen hiçbir şey belirlemediğimden, doğrusalar bu bazı yetkinlikleri olan doğama bağlı olmalarındandı; doğru değilse onları hiçlikten getirdiğime yani bende bir eksiklik bulunmasından ötürü bende olduklarına inanabilirdim. Ama bu benim varlığımdan daha yetkin bir varlık fikri için aynı olamazdı: çünkü onu hiçlikten getirmek açıkça olanaksızdı; daha yetkinin daha az yetkinden gelmesi ve ona bağımlı olması bir şeyin hiçlikten gelmesinden daha az aykırı olmadığı için onu kendimden de getiremezdim. Böylece

yetkinlik fikrinin gerçekten benim olmadığım kadar yetkin olan ve bende herhangi bir fikri bulunabilen tüm yetkinlikleri kendinde taşıyan bir doğa tarafından yani bir sözcükle açıklamam gerekirse Tanrı tarafından bana konmuş olması gerekiyordu (28). Ayrıca, bende hiç bulunmayan bazı yetkinlikler tanıyorsam varolan tek varlık ben değildim (burada izninizle Okul'un sözcüklerini özgürce kullanacağım), ama kendisine bağımlı olduğum, bende olan her şeyi kendisinden aldığım daha yetkin başka herhangi bir varlığın bulunması zorunlu olarak gerekiyordu. Çünkü yalnız ve başkasından tümüyle bağımsız olsaydım, öyle ki yetkin varlıktan pay aldığım bu az yetkinlik tümüyle benden gelseydi, aynı nedenle kendim bende eksik olduğumu bildiğim her şeyi kendimin kılabilirdim, böylece kendim sonsuz, ölümsüz, değişmez, tam bilen, tam güçlü ve sonunda Tanrı'da varolduğunu belirleyebildiğim tüm yetkinlikleri olan bir varlık olurdum. Çünkü Tanrı'nın doğasını tanımak için yaptığım usavurmaları izleyerek benim doğamın gücü ölçüsünde ancak kendimde herhangi bir fikrini bulduğum her şeye sahip olmanın yetkinlik olup olmadığını gözden geçiriyordum ve herhangi bir yetersizlik gösteren şeylerden hiçbirinin onda bulunmadığına ama tüm öbürlerinin onda bulunduğuna güveniyordum. Kuşku, değişkenlik, hüznün ve benzeri şeylerin, onda bulunamayacağını görüyordum, ben de onlardan uzak olsam çok hoşnut olurdum. Sonra, bundan başka bende duyulur ve cisimsel birçok şeyin fikri vardı: çünkü düş gördüğümü ve gördüğüm ya da imgelediğim her şeyin yanlış olduğunu varsaysam da gerçekte düşüncemde onların fikirlerinin varolduğunu yadsıyamazdım; ama daha önceden kendimde çok açık olarak ruhsal doğanın cisimsel doğadan ayrı olduğunu bildiğimden her bileşimin bağımlılığı gösterdiğini, bağımlılığın da açıkça bir eksiklik olduğunu belirleyerek buradan bu iki doğadan oluşmuş olan Tanrı'da bir yetkinlik varolamayacağı, buna göre Tanrı'nın böyle olmadığı yargısına vardım; ama dünyada bazı cisimler ya da hiç de tam yetkin olmayan bazı ruhlar ya da başka varlıklar varsa onların varlığı onun gücüne bağımlı olmalıydı, öyle ki bir an bile onlar onsuz varolmayı sürdüremezlerdi. (29)

Bundan sonra başka doğruları araştırmak ve geometricilerin konusunu ele almak istedim, bu konuyu uzunluk, genişlik ve yükseklik ya da derinlik açısından sürekli bir cisim ya da sınırsız olarak yaygın bir uzam olarak düşünüyordum; çeşitli parçalara bölünebilen, çeşitli biçimleri ve büyüklükleri olan, her türlü devinime ve yer değiştirmeye yatkın bir uzam; çünkü geometreciler bütün bu şeylerin kendi konuları içinde olduğunu düşünürler. Herkesin ona uladığı bu büyük kesinliğin ancak az önce söylediğim kuralı izleyerek apaçık kavradıkları şey üzerine kurulmuş olduğunu göz önünde tutarak, onun konularının varlığına güvenmemi sağlayan onda hiçbir şey olmadığını da gördüm. Çünkü örneğin bir üçgen tasarlayarak onun üç açısının iki dik açıya eşit olması gerektiğini pek güzel görüyordum; ama bunun için beni dünyada herhangi bir üçgen bulunduğu inandıracak hiçbir şey göremiyordum. Oysa yetkin bir varlıktan edindiğim fikri inceleyerek tıpkı bir üçgenden edindiğim fikirde onun üç açısının iki dik açıya eşit olmasının ya da bir küre fikrinde onun her parçasının merkezinden eşit uzaklıkta olmasının bulunması gibi, hatta daha da apaçık olarak varoluşun onda bulunduğunu görüyordum; sonuç olarak, yetkin varlık olan Tanrı'nın olduğu ya da varolduğu, geometrinin herhangi bir göstermesinden daha az kesin değildir.

Ama onu tanımanın hatta onun ruhunun ne olduğunu tanımanın güçlüğüne inanan pekçok kişinin bulunmasının nedeni, onların zihinlerini duyulur şeylerin ötesine yükseltememeleridir; onlar maddi

şeyler için özel bir düşünme biçimi olan her şeyi ancak imgeleyerek belirleme biçimine çokça alışık olduklarından, imgelenebilir olmayan herhangi bir şey onlara kavranılabilir görünmüyor. Okullarda filozofların temel kural olarak aldıkları şeyde apaçık görünür olan, duyularda bulunmayan şeyin anlıkta bulunamayacağıdır (30); bununla birlikte Tanrı'nın ve ruhun fikirlerinin duyularda olamayacağı da kesindir. Bana öyle geliyor ki onları anlamak için imgelemlerini kullanmak isteyenler, tümüyle sesleri işitmek ya da kokuları almak için gözlerini kullanmak isteyenler gibidirler: ancak şu ayrımla ki görme duyusu gördüğü nesnelere doğruluğu konusunda bizi koklama ya da işitme duyularından daha güvenli kılmaz; oysa anlığımız işe karışmazsa ne imgelemimiz, ne duyularımız bizi herhangi bir şeyden güvenli kılacaktır.

Sonunda Tanrı'nın ve kendi ruhlarının varlığına yeterince inanmayan insanlar varsa onlar belki daha güvenli diye düşündükleri bir bedeni olmak, yıldızların, bir yer'in ve benzer şeylerin olması gibi tüm başka şeylerin gösterdiği nedenlerle daha az kesin olduğunu bilsinler isterim. Çünkü bu şeylerle ilgili ahlâki bir güvence bulursa da öyle görünüyor ki, garip olmadıkça ondan kuşkuya düşemeyiz, metafizik bir kesinlik sözkonusu olduğunda tıpkı uykuda olduğu gibi gerçekte hiç de öyle olmadığı halde bir başka bedenimiz olduğunu, başka yıldızları ve başka bir dünyayı gördüğümüzü düşleyebildiğimizi göz önüne aldığımızda, bu şeylerin varlığına güvenmemek için yeterli neden olmadığından bunu mantıksızlığa düşmeden yadsıyamayız. Genellikle düste yaşadığımız, hiç de daha az canlı ve daha az kesin olmayan düşüncelerin öbürlerinden daha boş olduğu nereden biliniyor? En iyi zekâlar bunu istedikleri kadar incelesinler, onların Tanrı'nın varlığını önceden varsayamazlarsa bu kuşkuyu gidermek için yeterli olan herhangi bir neden gösteremeyeceklerini sanıyorum. Çünkü, ilk olarak, biraz önce kural olarak almış olduğum şey, yani çok açık ve seçik olarak kavradığımız şeylerin tümü doğrudur kuralı, Tanrı'nın oluşuyla ve varoluşuyla ve yetkin bir varlık oluşuyla ve bizde bulunan her şeyin ondan geliyor oluşuyla belirgindir. Buradan, gerçek şeyler olan, açık ve seçik oldukları her şeyde Tanrı'dan gelen fikirlerimizin ya da kavramlarımızın ancak doğru olabileceği çıkar. Öyle ki genellikle yanlışlık içeren fikirlerimiz ya da kavramlarımız varsa hiçlikten pay aldıkları için onlarda karışık ve bulanık bazı şeyler olabilir, yani onlar bizde biz tam yetkin olduğumuz için karışıklırlar. Yanlışlığın ya da yetkin olmayışın Tanrı'dan gelmesinde, doğrunun ve yetkinliğin hiçlikten gelmesinde olduğundan daha az aykırılık olmadığı apaçıktır. Ama bizde gerçek ve doğru olanın yetkin ve sonsuz bir varlıktan geldiğini bilmeseydik, fikirlerimiz ne kadar açık ve seçik olsalar da, onların doğru olma yetkinliğine ulaşmış olmalarını sağlayan herhangi bir nedenimiz olmayacaktı.

Oysa Tanrı'nın ve ruhun bilgisi bizi böylece bu kuralın kesinliğine ulaştırdıktan sonra, uyurken gördüğümüz düşlerin, uyanırken sahip olduğumuz düşüncelerin doğruluğundan bizi hiçbir biçimde kuşkuya düşürmeyeceğini bilmek kolaydır. Çünkü uyurken de çok seçik herhangi bir fikir usumuza gelse, örneğin bir geometrici uykusunda herhangi bir yeni gösterme ortaya koysa, uykusu bu göstermenin doğru olmasını engellemeyecektir. Düşlerimizin en sıradan yanılığın gelince, bu yanılığın düşlerimizin çeşitli nesnelere tıpkı dış duyularımızın sunduğu gibi sunmasından gelir, bu yanılığın bize böylesi fikirlerin doğruluğundan kuşkuya düşme fırsatını vermek açısından önemli değildir, çünkü bu fikirler uykuda olmasak da bizi yanıltabilirler: sarılık olanların tüm renkleri sarı

görmesi ya da yıldızların ve çok uzak başka cisimlerin bize olduğundan küçük görünmesi gibi. Çünkü sonunda, ister uyanık olalım ister uyuyor olalım, ancak usumuzun apaçıklığıyla kendimizi inanmaya bırakmalıyız. İmgelemimiz ya da duyularımız değil de usumuz dediğime dikkat edilsin. Öyle ki, güneşi çok açık olarak görmemiz onun gördüğümüz büyüklükte olduğu yargısına varmamızı gerektirmez; bir keçi bedeni üzerine konulmuş bir aslan başını seçik olarak pek güzel tasarlayabiliriz, bunun için dünyada böyle bir yaratık olduğu sonucunu çıkarmak gerekmez: çünkü us bize böyle gördüğümüz ya da imgelediğimiz şeyin doğru olması gerektiğini bildirmez. Ama bize tüm fikirlerimizin ya da kavramlarımızın herhangi bir doğruluk temeline sahip olması gerektiğini bildirir; çünkü çok yetkin ve çok doğru olan Tanrı'nın onları bize bir doğruluk temeli olmadan koymuş olması olası değildir. Bazen imgelediklerimiz uykuda uyanıkkenki kadar ya da daha canlı ve kesin olsa da, usavurmalarımız uykuda uyanıkken olduğundan daha apaçık ve daha bütünlüklü olamaz; bundan ötürü usumuz bize, biz tam yetkin olmadığımız için, düşüncelerimizin tümüyle doğru olamayacağını, bu nedenle doğruluk içeren düşüncelerimizin uykuda elde ettiğimiz düşüncelerden çok, uyanıkken elde ettiğimiz düşüncelerde bulunabileceğini bildirir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Bu ilk doğrulardan çıkardığım öbür doğrular zincirinin tümünü izlemekten ve burada göstermekten sevinç duyacağım. Ama bu amaçla bozuşmak istemediğim bilginler arasında tartışmalı olan pek çok sorundan şimdi söz etmem gerekecekti, be nedenle bu konuda çekimser kalmamın ve insanların özel olarak bilgilendirilmesinin daha yararlı olup olmayacağını daha bilge olanların yargısına bırakmak için, yalnızca genel olarak onların neler olduğunu söylememin daha iyi olacağını sanırım. Her zaman Tanrı'nın ve ruhun varlığını göstermek için kullandığım ilkeden başka hiçbir ilke tasarlamamak ve bana daha önce geometricilerin yaptığı göstermelerden daha açık ve daha kesin görünmeyen hiçbir şeyi doğru diye almamak konusunda aldığım karara bağlı kaldım. Bununla birlikte diyebilirim ki yalnızca felsefede incelenmesine alışılmış tüm genel güçlüklerle ilgili olarak kısa zamanda beni hoşnut edecek aracı bulmakla kalmadım, ama bazı yasalar da ortaya koydum; Tanrı bu yasaları doğada öylesine geçerli kılmış ve onlardan ruhlarımıza öylesine kavramlar işlemiştir ki onlar üzerine yeterince kafa yorduktan sonra, onların dünyada olan ya da oluşan her şeyde tam olarak gözlemlenebileceğinden kuşkuya düşemeyiz. Sonra, bu yasaların sırasını inceleyerek daha önce öğrenmiş olduğum ya da hatta öğrenmeyi umduğum en yararlı ve en önemli pek çok doğruyu ortaya çıkarmış olduğumu sanıyorum. (31)

Bu doğruların başlıcalarını, bazı nedenlerin beni yayımlamaktan alıkoyduğu bir incelemede (32) açıklamaya çalıştım; burada onun içeriğini kısaca anlatmaktan daha iyi bir iş yapamayacağımı sanıyorum. Bu kitabı yazmadan önce maddi şeylerin doğasıyla ilgili olarak bildiğimi düşündüğüm her şeyi onun kapsamına almak amacındaydım. Ama nasıl ressamın düz bir tabloda katı bir cismin çeşitli yüzlerini tümüyle aynı biçimde iyi gösteremediklerinden, onlardan yalnızca ışığa karşı koydukları başlıcalarından birini seçerler ve öbürlerini gölgelendirerek onları ancak birinciye göre görülebildikleri ölçüde gösterirlerse, ben de böylece düşüncemde varolan her şeyi konuşmama koyamayacağımdan korkarak, orada yalnızca ışıktan ne anladığımı uzun uzun açıklamaya giriştim; sonra, ışıktan yola çıkarak, ışığın hemen tümüyle kendilerinden çıktığı güneşten ve sabit yıldızlardan,

ışığı geçirdiği için göklerden, ışığı yansıttıkları için gezegenlerden, kuyruklu yıldızlardan ve dünyadan, özellikle renkli ya da saydam ya da ışıltılı oldukları için yerde olan tüm cisimlerden ve sonunda bunların izleyicisi olduğu için insandan bazı şeyler katmaya giriştim. Hatta tüm bu şeyleri biraz gölgelemek için ve bilginler arasında benimsenmiş görüşleri izlemek ya da yadsımak zorunda kalmadan, onlarla ilgili yargımı daha özgürce söyleyebilmek adına, tüm bu dünyayı burada onların tartışmalarına bırakmaya ve şimdi Tanrı'nın herhangi bir yerde, düşsel uzaylarda, yeter maddeyle yaratacağı, bu maddenin çeşitli parçalarını da çeşitli biçimlerde ve düzen dışında devindirerek, ancak şairlerin tasarlayabileceği kadar karışık bir kaos oluşturacağı, sonra da doğayı her zamanki yardımını göstererek ortaya koyduğu yasalara göre devinmeye bırakacağı yeni bir dünyada olup biteceklerden söz etmeye karar verdim. Böylece, ilk olarak bu maddeyi tanıtladım ve dünyada ondan az önce Tanrı'yla ve ruhla ilgili olarak söylediğim şey dışında, bence daha açık ve daha anlaşılır hiçbir şey bulunmadığını göstermeye çalıştım; çünkü hatta okullarda tartışılan bu biçimlerden ya da niteliklerden hiçbirinin kesinlikle onda olmadığını, bilmezden gelinemeyecek ölçüde genellikle bilgisi ruhlarımızda doğal olarak bulunmayan hiçbir şeyin onda bulunmadığını tasarladım. Ayrıca, doğa yasalarının neler olduğunu gösterdim; nedenlerimi Tanrı'nın sonsuz yetkinliklerinden başka hiçbir ilkeye dayandırmadan, kuşkuyla düşülebilen tüm nedenleri göstermeye ve Tanrı birçok dünya yaratsaydı bile onların her birinde bu nedenlerin gözlemlenmiş olmaktan geri kalmayacağını göstermeye çalıştım. Bundan sonra, bu kaosun maddesinin en büyük bölümünün bu yasalara göre nasıl kendisini göklerimize benzer kılar biçimde hazırlanması ve düzenlenmesi gerektiğini gösterdim; bununla birlikte, onun parçalarından bazılarının nasıl bir dünyayı ve bazılarının gezegenleri ve kuyruklu yıldızları ve bazılarının da bir güneşi ve sabit yıldızları oluşturması gerektiğini gösterdim. Burada ışık konusunu genişleterek güneşte ve yıldızlarda bulunması gereken ışığın ne olduğunu uzun uzadıya açıkladım ve buradan onun bir anda göklerin uçsuz bucaksız uzayından nasıl geçtiğini ve onun nasıl gezegenlerden ve kuyruklu yıldızlardan yere doğru yansıdığını açıkladım. Ona tözle, durumla, devinimlerle, göklerin ve yıldızların tüm çeşitli nitelikleriyle ilgili pek çok şeyi de ekledim; öyle ki bu dünyada bulunan şeylerde, tanıtladığım dünyada olanlara tümüyle benzemeyen ya da en azından benzemez görünen hiçbir şey görünmediğini tanıtlamak için yeterince konuştuğumu düşünüyordum. Bundan sonra özellikle tasarlamama karşın, onun tüm parçalarının tümüyle merkeze doğru nasıl yöneldiğini; yüzeyindeki suyun ve havanın nasıl bulunduğunu, göklerin ve yıldızların özellikle ayın konumunun her yönüyle denizlerimizde görülene benzer biçimde gelgit olayına neden olması gerektiğini; bundan başka dönenceler arasında da görüldüğü gibi doğudan batıya belli bir akışın, su akışının olduğu kadar hava akışının nasıl oluştuğunu; orada dağların, denizlerin, pınarların ve ırmakların doğal olarak nasıl oluşabildiğini ve madenlerin ocaklara nasıl girdiğini ve tarlalarda bitkilerin nasıl yetiştiğini ve genellikle karışık ya da bileşik denilen tüm cisimlerin orada nasıl oluştuğunu gösterdim. Yıldızlardan sonra dünyada başka şeyler arasında yalnızca ateş ışık ürettiğinden ateşin doğasıyla ilgili her şeyin nasıl oluştuğunu, ateşin nasıl beslendiğini; bazen onun nasıl ışık vermeden sıcak olduğunu ve bazen de sıcak olmadan ışık verdiğini; çeşitli cisimlerde nasıl çeşitli renkler ve çeşitli başka nitelikler oluşturduğunu; bazılarını nasıl erittiğini ve bazılarını da nasıl sertleştirdiğini; hemen her şeyi nasıl tüketebildiğini ya da onları küle ve dumana dönüştürebildiğini; sonunda eylemin şiddetiyle nasıl bu küllerden cam oluşturduğunu çok açık anlatmaya çalıştım; küllerin cama dönüşmesi bana doğada olabilecek dönüşümlerin herhangi biri kadar çekici görüldüğü için onu tanıtlamaktan özellikle haz duydum.

Bununla birlikte, tüm bu şeylerden bu dünyanın önerdiğim biçimde yaratılmış olduğu sonucunu çıkarmak istemiyordum; çünkü Tanrı'nın başlangıçtan beri dünyayı olması gerektiği gibi yaratmış olması gerçeğe çok daha yakındır. Ama Tanrı'nın şimdi dünyayı korumakta kullandığı eylemin dünyayı yaratırken kullandığı eylemle tam tamına aynı olduğu kesindir ve bu tanrıbilimciler arasında ortak olarak benimsenmiş bir görüştür; başlangıçta Tanrı ona kaosunkinden daha başka bir biçim vermemiş olsa da doğa yasalarını kurarak ona her zamanki gibi devinebilmesi için gereken yardımı yaptı, buna göre yaratılış mucizesini zedelemeyen tümüyle maddi olan şeylerin zamanla şimdi olduğunu gördüğümüz gibi olabileceğine inanılabilir. Onların doğasını bu biçimde, onlar yavaş yavaş doğarken görüldüğü zaman anlamak, tümüyle oluştukları zaman anlamaktan çok daha kolaydır.

Cansız cisimlerin ve bitkilerin tanıtlamasından hayvanların, özellikle insanların tanıtlamasına geçtim. Ama bunlar üzerine ötekilerle ilgili olarak konuştuğum biçimde konuşmak için, etkileri nedenlerle göstererek doğanın onları üretmek üzere hangi tohumları ne biçimde kullandığını göstererek konuşmak için yeterli bilgiye ulaşmış olmadığım için, organların dış biçimiyle olduğu kadar iç biçimiyle de tümüyle bedenlerimizden birine benzeyen ve Tanrı'nın tanıtlamış olduğum maddeden daha başka bir maddeyle oluşturmadığı, başlangıçta kendisine hiçbir ussal ruh, bitki ya da hayvan ruhu yerine geçecek hiçbir şey koymadığı, yalnızca yüreğinde daha önce anlatmış olduğum, kurumadan önce kapatılan otu ısıtan ya da üzüm artığı üzerine bırakılan yeni şarabı kaynatan ateşe benzer ışıksız ateşlerden birini yaktığı bir insan bedeni oluşturduğunu varsaymakla yetindim. Çünkü bundan sonra bedende olabilecek işlevleri gözden geçirdiğimde, orada düşüncenin dışında, dolayısıyla ruhun yani yukarıda doğası yalnızca düşünmek olan diye belirlediğimiz bölümün, bedenden ayrı olan bölümün hiçbir katkısı olmadan bizde bulunabilecek ve hepsi birbirinin aynı olan işlevleri görüyordum; bu açıdan usu olmayan hayvanların bize benzediği söylenilebilir: bunun için onda düşünceye bağlı olmakla insan olmamızdan ötürü bize özgü olan işlevlerin hiçbirini bulamadım, oysa Tanrı'nın kutsal bir ruh yaratmış ve tanıtladığım biçimde onu bu bedenle birleştirmiş olduğunu varsayarak onda bu işlevlerin hepsini buluyordum.

Ama orada bu konuyu hangi biçimde incelediğimin görülebilmesi için buraya yüreğin ve atardamarların deviniminin açıklamasını koymak istiyorum, bu devinim hayvanlarda gözlemlenen ilk ve en genel devimin olduğundan ona göre tüm öbür devinimlerle ilgili olarak ne düşünmek gerektiği üzerine kolayca yargıya varılacaktır. Onunla ilgili söyleyeceklerimi anlamakta çokça güçlük çekilmemesi için, anatomiyle ilgili olmayanların bunu okumadan önce, akciğerleri olan herhangi iri bir hayvanın her yönde insaninkine oldukça benzeyen yüreğini kestirerek orada bulunan iki odayı ya da boşluğu görebilme zahmetine katlanmalarını isterdim. İlk, yüreğin sağ yanında bulunan odaya çok geniş iki boru bağlanır, bunlardan biri kanın başlıca toplayıcısı olan anatoplardamardır, bedenin tüm öbür toplardamarları bir ağaç gövdesini andıran bu anatoplardamarın dalları gibidirler; öbürü atan toplardamardır, böylece yanlış adlandırılmıştır, gerçekte kaynağını yürekten alan, yürekten çıktıktan sonra akciğerlerin her yanına yayılarak birçok dallara ayrılan bir atardamardır. Sonra, yüreğin sol yanında olan odadan aynı biçimde iki boru çıkar, bunlar birinciler kadar ya da daha genişirler, bunlardan biri toplayan atardamardır, bu da yanlış adlandırılmıştır, çünkü akciğerlerden gelen bir toplardamardan başka bir şey değildir, akciğerlerde atan toplardamarın dallarıyla ve

solunumla gelen havanın girdiği boğaz denilen yolun dallarıyla birbirine geçmiştir; öbürü yürekten çıkarak dallarını tüm bedene gönderen anatoplardamardır. Bu iki boşlukta bulunan dört ağızı açan ve kapayan, tıpkı küçük kapılara benzeyen on iki küçük deriyi de özenle görmelerini isterdim: bunların üçü anatoplardamarın girişine öylesine yerleşmişlerdir ki anatoplardamadaki kanın hiçbir biçimde yüreğin sağ boşluğuna akmasını engellemezler, bununla birlikte kanın oradan çıkabilmesine kesinlikle engel olurlar; atan toplardamarın girişinde bulunan üçü, tümüyle tersine konumlanmış olarak, bu boşlukta olan kanın akciğerlere geçmesine olanak verirler ama akciğerlerde olanın oradan dönmesine olanak vermezler; bunun gibi, toplayan atardamarın girişinde bulunan öbür ikisi kanı akciğerlerden yüreğin sol boşluğuna akmaya bırakırlar ama dönmesine karşı dururlar; anaatardamarın girişinde bulunan üçü de kanın yürekten çıkmasına olanak verirler ama oraya dönmesine engel olurlar. Toplayan atardamarın ağızı bulunduğu yer dolayısıyla oval olduğundan kolayca iki deriyle kapanabilir, oysa öbürlerinin ağızları yuvarlak olduklarından üç deriyle daha iyi kapanabilirler, bu yüzden bu derilerin sayısı için başka neden araştırmak gerekmez. Ayrıca şunların görülmesini de isterdim: anaatardamar ve atan toplardamar toplayan atardamardan ve anatoplardamardan çok daha sert ve sağlam yapıdadır; bu sonuncular yüreğe girmeden önce genişler ve orada yüreğinkine benzer bir etten oluşmuş ve kulaklar diye adlandırılan iki kese yapar; yürekte her zaman bedenin herhangi bir bölgesinde olduğundan daha çok sıcaklık bulunur, sonunda genellikle herhangi çok sıcak bir boruya damla damla dökülen tüm sıvılarda olduğu gibi yüreğin boşluklarına herhangi bir kan damlası girince bu sıcaklıkla çabucak şişer ve genişler.

Çünkü bundan sonra yüreğin devinimini açıklamak için başka bir şey söylemeye gereksinim duymuyorum, yüreğin boşlukları kanla dolu olmadığı zaman zorunlu olarak kan anatoplardamardan sağ boşluğa ve toplayan atardamardan sol boşluğa akar; öyle ki bu iki damar her zaman kanla doludur, onların yüreğe açılan ağızları o sırada kapalı olamazlar; ama böylece yüreğe gelen iki damla kanın yüreğin herbir boşluğuna birer damlası girer girmez, girdikleri ağızlar çok geniş ve geldikleri damarlar kanla çok dolu olduğundan çok büyük olabilen bu damlalar orada bulunan sıcaklık nedeniyle yoğunluklarını azaltırlar ve genişlerler, böylece tüm yüreği şişirerek geldikleri iki damarın girişindeki beş küçük kapıyı iterler ve kapatırlar, böylece yüreğe daha çok kanın gelmesini engellerler; yavaş yavaş yoğunluklarını azaltmayı sürdürerek çıktıkları iki damarın girişindeki öbür altı küçük kapıyı iterler ve açarlar, böylelikle atan toplardamarın tüm dallarını yürekle hemen aynı anda şişirirler; hemen sonra yüreğe giren kanın soğuması yüzünden, bu atardamarlarda olduğu gibi, yüreğin şişliği iner, onların altı küçük kapısı kapanır, anatoplardamarın ve toplayan atardamarın beş küçük kapağı yeniden açılır ve başka iki kan damlasına geçit verir ve aynı öncekiler gibi bunlar yüreği ve atardamarları kanla şişirirler. Böylece yüreğe giren kan yüreğin kulakları denilen iki keseden geçtiği için onların devinimi yüreğin deviniminin tersidir ve yürek şiştiği zaman onlar söner. Özetle, matematik göstermelerin gücünü bilmeyenler ve doğru nedenleri doğruya benzerlerden ayırt etmeye alışık olmayanlar bunu incelemeyen yadsıma yanılığısına düşmesinler diye onları şu konuda bilgilendirmek isterim: açıkladığım bu devinim, zorunlu olarak yürekte gözle görülebilen organların tek konumundan ve orada parmaklarla duyumsanabilen sıcaklıktan ve deneyle tanınabilen kanın doğasından çıkar, tıpkı bir saatin devinimi nasıl dengeleme ağırlıklarının ve çarklarının gücünden, durumundan, biçiminden oluşursa.

Ama toplardamarlardan yüreğe böyle sürekli akan kanın nasıl hiç tükenmediği ve yürekte geçen tüm kan oraya vardığı halde atardamarların nasıl kanla iyiden iyiye dolmadığı sorulursa buna İngiltere'den bir hekimin (33) yazmış olduğundan başka bir yanıtım yok; bu konuda buzları kırdığı ve atardamarların uçlarında birçok geçit bulunduğunu, atardamarların yürekte aldıkları kanın buradan toplardamarların küçük dallarına girdiğini, oradan da hemen yüreğe döndüğünü, buna göre kanın akışının sürekli bir dolaşımdan başka bir şey olmadığını öğreten ilk kişi olduğu için onu övmek gerekir. Bu cerrahların sıradan deneyleriyle çok iyi kanıtlanır, onlar toplardamarı açtıkları yerin üstünde kolu pek sıkmadan bağlayarak oradan kanı bağlamadıkları zamankinden daha bol akıtırlar. Kolu aşağıdan, açtıkları yerle el arasında bağlarsa ya da yukarıdan çok sıkı bağlarsa tam tersi olacaktır. Çünkü, besbelli, az sıkılmış bağ kolda olan kanın toplardamarlarla yüreğe dönmesini engelleyebilir, toplardamarların altında buldukları ve derileri daha katı olduğundan daha güç sıkıldıkları için kanın atardamarlarla her zaman yeniden kola gelmesini engelleyemez, aynı zamanda atardamarlarla ele ulaşmak için oradan toplardamarlarla yüreğe dönmek üzere harcayacağı güçten daha büyük bir güç harcar. Bu kan toplardamarların birinde bulunan açıklıktan çıktığına göre onun atardamarlardan toplardamarlara geçebilmesi için bağın altında bazı geçitlerin bulunması gerekir. Harvey kanın akışıyla ilgili olarak söylediği şeyi de pek güzel kanıtıyor, buna göre toplardamarlar boyunca çeşitli yerlere yerleşmiş bazı küçük deriler vardır, bunlar kanın bedeninin ortasından uçlara doğru geçmesine hiç olanak vermezler ama yalnızca uçlardan yüreğe dönmesine olanak verirler; ayrıca Harvey yüreğe pek yakın bir yerde sıkıca bağlanmış olsa da, tek bir atardamar yürekle bağ arasında kesildiği zaman bu atardamardan çok kısa sürede bedende olan tüm kanın çıkabildiğini gösterdiği deneyle de bu akışı pek güzel kanıtıyor, öyle ki oradan çıkacak kanın başka bir yerden gelmiş olmasını düşünmek için hiçbir neden yoktur.

Ama kanın bu deviniminin gerçek nedeninin söylediğim neden olduğunu gösteren pek çok başka şey vardır (34). İlk, toplardamarlardan çıkan kanla atardamarlardan çıkan kan arasında belirtilen ayrımın nedeni şudur: yürekte geçenken yoğunluğunu azaltmış ve süzölmüş olan kan, yürekte çıktıktan hemen sonra yani atardamarlarda, yüreğe girmeden az önce olduğundan, yani toplardamarlarda olduğundan daha ince, daha canlı, daha sıcaktır. Dikkat edilirse bu ayrım yüreğin yakınlarında iyi görülürken yürekte en uzak yerlerde o kadar iyi görülmez. Sonra, atan toplardamarı ve anaatardamarı oluşturan derilerin sertliği kanın onlara karşı toplardamarlara karşı olduğundan daha güçlü vurduğunu yeterince gösterir. Niçin yüreğin sol boşluğu ve anatoplardamar yüreğin sağ boşluğundan, anatoplardamardan doğrudan doğruya gelen kandan daha incedir, daha güçlü bir biçimde ve daha kolayca yoğunluğunu azaltır. Hekimler kanın doğasını değiştirmesine göre yüreğin sıcaklığıyla öncekinden az ya da çok güçlü ve az ya da çok hızlı biçimde yoğunluğunu azaltabileceğini bilmeselerdi nabızı yoklayarak ne bulabilirlerdi? Bu sıcaklığın öbür üyelere nasıl geçtiği incelenirse, yürekte geçenken ısınan kanın aracılığıyla yürekte tüm bedene yayıldığını benimsemek gerekmez mi? Herhangi bir bölümün kanı atılırsa, aynı yolla sıcaklığın atılması da buradan geliyor; yürekte kızgın demir kadar sıcak olsa da, oraya sürekli kan göndermezse ayakları ve elleri ısıtmakta yeterli olmayacaktır. Sonra da buradan solunumun gerçek işlevinin yüreğin sağ boşluğundan yoğunluğunu azaltmış ve buğuya dönüşmüş olarak akciğerlere gelen kanı orada sol boşluğa dökülmeden önce kalınlaştırmak ve yeniden kana dönüştürmek için akciğerlere yeterli taze hava sağlamak olduğu bilinir, bu olmadan kanın yürekteki ateşi beslemeye yarayan özelliği olamazdı. Akciğerleri olmayan hayvanlarda yürekte ancak tek bir boşluk olduğunun görülmesini doğrulayan

budur, çocuklar annelerinin karnındayken akciğerlerini kullanamadıkları için onlarda yüreğin sol boşluğunda anatoplardamarla kanın aktığı tek bir ağız vardır ve oradan bir yol, atan toplardamardan ana atardamara akciğerden geçmeden gelir. Sonra, yürek atardamarlarla sıcaklığı ve onunla birlikte midede bulunan yiyecekleri eritmeye yardım eden kanın en akıcı bölümünden bir parçasını mideye göndermese, midede sindirim nasıl yapılırdı? Kanın yürekten ardarda belki yüz belki iki yüzden çok geçerek süzüldüğü göz önünde tutulursa bu yiyeceklerin özsuynunu kana dönüştüren eylemi tanımak kolay olmaz mı? Beslenmeyi ve bedende bulunan çeşitli beden sıvılarının oluşumunu açıklamak için, yürekten atardamarların uçlarına doğru yoğunluğunu azaltarak geçen kanın gücüyle bu kanın parçalarından bazılarının buldukları üyelerin parçaları arasında durduklarını ve orada kovdukları başka parçaların yerine geçtiklerini söylemekten başka bir şeye gereksinim var mı; çeşitli biçimlerde delinmiş olan ve çeşitli tohumları birbirinden ayırmaya yarayan çeşitli kalburlarda görüldüğü gibi, kanın bu parçalarının karşılaştıkları deliklerin durumuna, biçimine ya da küçüklüğüne göre kimilerinin öbürlerinden daha çok belli yerlere gittiklerini söylemekten başka bir şeye gereksinim var mı? Sonunda tüm bu şeylerde en belirgin olan şey çok ince bir rüzgâr gibi ya da daha çok pek arı ve pek canlı bir alev gibi büyük bir bollukla yürekten beyne yükselen, oradan sinirlerle kaslara ulaşan ve tüm üyelere devinimi veren can ruhlarının oluşumudur; kanın bu ruhları oluşturan en uygun, en devingen ve en girişken bölümlerinin başka yerlerden daha çok beyne gitmelerine bir başka neden düşünülemez; öyle ki bu ruhları beyne taşıyan atardamarlar yürekten gelen tüm atardamarların en doğru çizgide gelenleridir, doğa yasalarıyla aynı olan mekaniğin kurallarına göre tümü için yeterli yer bulunmayan birçok şey aynı yöne doğru devinmeye yöneldiğinde olduğu gibi, yüreğin sol boşluğundan çıkan kan parçaları beyne yöneldiğinde onların en zayıf ve en az devingen olanları en güçlülerce saptırılmış olduklarından bu yolla beyne yalnızca en güçlüler ulaşır.

Bütün bu şeyleri daha önce yayımlamayı amaçladığım incelemede oldukça ayrıntılı biçimde açıklamıştım. Sonra, kesildikten az sonra hâlâ devindikleri ve artık canlı olmamakla birlikte toprağı kemirdikleri görülen başlarda olduğu gibi insan bedenindeki sinirlerin ve kasların ne gibi bir yapıya sahip olması gerektiğini; beyinde uyanıklığı, uykuyu ve düşleri sağlamak için hangi değişimlerin olması gerektiğini; ışığın, seslerin, kokuların, tatların, sıcaklığın ve tüm öbür dış nesnelerin niteliklerinin beyinde duyular aracılığıyla nasıl çeşitli fikirler oluşturabildiğini; açlığın, susuzluğun ve öbür iç tutkuların beyne kendi fikirlerini nasıl gönderebildiklerini; bu fikirleri edinen ortak duyunun; onları saklayan belleğin; onları çeşitli biçimlerde değiştirebilen ve onların yenilerini oluşturabilen ve böylece can ruhlarını kaslara dağıtarak bedenün üyelerini, duyulara kendilerini sunan nesnelerin ve kendinde bulunan tutkuların etkisiyle, tıpkı üyelerimizin istem kendilerini yönetmeden devinebilmeleri gibi çeşitli biçimlerde devindiren imgelemin ne olması gerektiğini göstermiştim. Bu durum her hayvan bedeninde bulunan kemiklerin, kasların, sinirlerin, atardamarların, toplardamarların ve tüm öbür parçaların büyük çokluğuyla karşılaştırıldığında insan ustalığının çok çeşitli otomatları ya da devingen makineleri pek az parça kullanarak oluşturduğunu bilip bedeni bir makine gibi görecek olanlara hiç de şaşılacak gelmeyecektir; oysa Tanrı'nın elleriyle yapılmış olduğundan o öbürleriyle karşılaştırılmayacak kadar iyi düzenlenmiştir ve insanların tasarladığı makinelerin hiçbirinde bulunmayacak biçimde kendi kendine eşsiz devinimler yapmaktadır.

Burada şu nokta üzerinde özellikle durmuştum: maymunun ya da usu olmayan bir başka hayvanın organlarına ve yüzüne benzer bu tür makineler olsaydı, bu hayvanlarla her açıdan aynı yapıda olmayacaklarını benimsemek için hiçbir nedenimiz olmayacaktı; oysa bedenlerimize benzeyen ve ahlak açısından eylemlerimize olabileceği kadar öykünen makineler olsaydı, onların gerçek insanlar olamayacağını bilmek için çok kesin iki nedenimiz olacaktı. Bu nedenlerden birincisi: onlar hiçbir zaman bizim düşüncelerimizi başkalarına bildirmek için yaptığımız gibi, sözleri ve öbür işaretleri birleştirerek kullanamayacaklardır. Çünkü sözleri yüksek sesle söyleyen, hatta organlarında bazı değişikliklere neden olan bedensel eylemler konusunda bazı sözler söyleyebilen, herhangi bir yerine dokunulduğunda ne söylememi istiyorsunuz diye soran, bir başka yerine dokunulduğunda canının acıdığını ve benzer şeyleri söyleyebilen böyle bir makinenin yapılması tasarlanabilse de, bu makine en şaşkın insanların bile yapabildiği gibi karşısındakini yanıtlamak için söyleyeceği şeyleri anlamına göre çeşitli biçimlerde düzenleyemez. İkincisi: onlar bazı şeyleri çok iyi yapsalar da, hatta belki de bizlerden birinden daha iyi yapabilseler de bazı şeyleri kesinlikle eksik bırakacaklardır, bununla bilinçli olarak devinmedikleri ama yalnızca organlarının konumuyla devindikleri görülecektir. Çünkü her tür koşulda yararlı olabilen us evrensel bir araç olduğu halde, onun organlarının her özel eylem için bazı özel konumlara gereksinimi vardır; yaşamın tüm koşullarında usumuzun bizi devindirdiği biçimde onu devindirmek için bir makinede yeterince çeşitli araçlar bulunmasının uygulamada olanaksızlığı buradan gelir.

Bu iki aynı araçla insanlarla hayvanlar arasındaki ayrım da tanınabilir. Çünkü çok şaşkın ve çok aptal kişiler de, bu arada deliler de içinde, kendi düşüncelerini anlatmak için çeşitli sözlerden bir bütün oluşturmaya ve onlardan bir söylev kurmaya yatkın olmayan herhangi bir insanın olmaması, buna karşılık ne kadar yetkin ve olanaklı doğmuş olursa olsun bu gibi şeyleri yapabilecek insandan başka bir hayvanın da bulunmaması oldukça belirleyicidir. Bu durum hayvanlardaki organların eksikli olmasından gelmez, çünkü saksaganların ve papağanların sözleri bizim gibi söyleyebildiklerini, bununla birlikte bizim gibi konuşamadıklarını yani söylediklerini düşünmediklerini görüyoruz; oysa başkalarına söz söylemeye yarayan organlardan hayvanlar kadar ya da onlardan daha yoksun olan sağır ve dilsiz doğmuş insanlar kendi kendilerine işaretler uydurup kendi dillerini öğrenecek vakti olan kişilere düşündüklerini bu işaretlerle anlatırlar. Bu da hayvanların insanlardan yalnızca daha az ussal olduklarını değil, ama hiç ussal olmadıklarını gösterir. Çünkü konuşabilmek için çok az us gerektiği görülür; insanlar arasında olduğu gibi aynı türden hayvanlar arasında da eşitsizlik görülüyor olsa da ve kimilerini eğitmek kimilerini eğitmekten daha kolay olsa da, türünün en yetkini olan bir maymunun ya da bir papağanın bu konuda ruhu bizimkinden tümüyle ayrı bir doğadan olmasaydı onun en aptal bir çocuğa ya da beyni bozulmuş bir çocuğa eşit olamayacağına inanılmazdı. Tutkuları gösteren ve hayvanlar kadar makinelerin da öykünebildiği doğal devinimleri sözlerle karıştırmamak gerekir; bazı eskilerin yaptığı gibi, biz dillerini anlayamasak da, hayvanların konuştuklarını da düşünmemek gerekir: çünkü bu doğru olsaydı birçok organları bizimkine benzediğinden, benzerlerine anlattıklarını bize de anlatabileceklerdi. Yine çok belirgin bir şey de pek çok hayvanın eylemlerinin bazılarında bizden daha çok ustalık göstermelerine karşın, aynı hayvanların pek çok başka şeyde hiç ustalık göstermediğidir; öyle ki onların bazı şeyleri bizden iyi yapıları zekaları olduğunu göstermez; çünkü öyle olsaydı herhangi birimizden daha zeki olmaları ve her şeyi daha iyi yapmaları gerekirdi; ancak bu daha çok onların zekalarının olmadığını, doğanın onları organlarının konumuna göre devindirdiğini gösterir: çarklardan ve yaylardan oluşan, tüm özenimize karşın saatleri bizden daha

doğru belirleyen, zamanı bizden daha doğru ölçen saatler gibi.

Bundan sonra, ussal ruhu tanıtlamıştım, onun hiçbir biçimde söylediğim öbür şeyler gibi maddenin gücünden çıkarılmış olamayacağını ama kesinlikle yaratılmış olması gerektiğini ve onun insan bedeninde, gemisinde bir kaptan gibi üyelerini devindirmek için yerleşmiş olmasının nasıl yetmeyeceğini, ama bundan başka bizimkilere benzer duygulara ve isteklere sahip olmak ve böylece gerçek bir insan oluşturmak için bedenle çok sıkı bağlanmış ve birleşmiş olmasına gereksinim olduğunu göstermiştim. Özetle, burada en önemli konulardan biri olduğundan, ruh konusu üzerinde biraz genişçe durdum; çünkü Tanrı'yı yadsıyanların yeterince çürüttüğümü düşündüğüm yanılgısından sonra, hayvanların ruhlarının bizimkiyle aynı doğadan olmasının sonuç olarak bu yaşamdan sonra sineklerden ve karıncalardan daha çok korkacak ya da umutlanacak hiçbir şeyimiz olmadığını düşünülmesi kadar hiçbir şey, zayıf ruhları erdemin doğru yolundan uzaklaştırmaz; oysa bu ruhların ne kadar değişik olduğu bilindiği zaman bizimkinin bedenden tümüyle bağımsız ve dolayısıyla ölmeye yükümlü olmayan bir doğadan olduğunu kanıtlayan nedenler çok daha iyi anlaşılır; sonra ruhumuzu yok edecek başka nedenler görülmediğinden buradan doğal olarak ruhun ölümsüz olduğu yargısına varılır.

ALTINCI BÖLÜM

Tüm bu şeyleri içeren incelememin sonuna geleli üç yıl oldu ve onu bir basımcının ellerine bırakmak için gözden geçirmeye başladığımda, saygı duyduğum ve usum düşüncelerimi nasıl belirlerse yetkesi de eylemlerimi öyle belirleyen kişilerin daha önce başka birinin (35) yayımladığı fizikle ilgili bir görüşü uygun bulmadıklarını öğrendim; o görüşte olduğumu söylemek istemiyorum ama onların denetiminden önce dine ya da devlete zararlı olacağını düşünebileceğim dolayısıyla usum beni inandırsaydı, beni yazmaktan alıkoyacak herhangi bir şey görmemiş olsam da, çok kesin göstermeler olmadan inancıma yenilerini katmaya, birinin zararına dönebilecek herhangi bir şeyi yazmamaya çok özen göstermeme karşın, bu yanılgılardan herhangi birinin görüşlerim arasında bulunabileceği düşüncesi beni korkuttu. Bu beni onları yayımlamak için aldığım kararı değiştirmek zorunda bırakmaya yeterli oldu. Çünkü daha önce bu kararı almam için çok güçlü nedenler olmasına karşın beni her zaman kitap yazma mesleğinden nefret ettiren eğilimim bana bundan bağışlanmak için hemen yeterli başka nedenler buldurdu. Şu ya da bu yönden öylesine çeşitli nedenler vardır ki onları benim yalnızca burada söylememde değil, belki halkın onları bilmesinde de yarar vardır.

Ben hiçbir zaman düşüncemden gelen şeylere çok güvenmedim ve kullandığım yöntemde kuramsal bilimlerin alanına giren bazı güçlükler konusunda hoşnut etmekten ya da bu yöntemin bana öğrettiği nedenlere göre kendi göreneklerimi düzenlemeye çalışmaktan başka meyveler topladığım sürece onlarla ilgili herhangi bir şeyi yazmaya zorunlu olduğuma inanmadım. Çünkü göreneklerle ilgili olan şey için herkes kendi görüşüne öyle çok inanmıştır ki eğer Tanrı halklarının başına yönetici olarak ya da peygamber olması için yeterli kayrayla ve büyük çabayla donattığı kişilerden başkalarına bu alanda bir şey değiştirmeye girişmesi için olanak verseydi, ne kadar baş varsa o kadar düzenlemeci

bulunacaktı; kurgularım beni çok hoşnut etse de, başkalarının da onları belki daha çok hoşnut edecek kurguları olduğuna inandım. Ama fizikle ilgili bazı genel kavramlar edinir edinmez ve onları çeşitli özel güçlüklerde denemeye başlayınca, bu kavramların bizi nerelere kadar yönlendirebileceğini ve bugüne kadar yararlanılan ilkelere ne ölçüde ayrıldıklarını gördüm, gücümüz yettiğinde tüm insanların ortak iyiliğini sağlamaya bizi zorunlu kılan yasaya çokça karşı olmadan, onları saklı tutamayacağıma inandım. Çünkü onlar bana yaşama çok yararlı olan bilgilere varılabileceğini ve okullarda öğretilen kurgusal felsefe yerine onun için bir uygulama bulunabileceğini, onunla ateşin, suyun, havanın, yıldızların, göklerin ve bizi çevreleyen tüm öbür cisimlerin gücünü ve eylemlerini sanatçılarımızın çeşitli mesleklerini tanıdığımız kadar seçik bir biçimde tanıyarak onları uyarlı oldukları tüm işlerde aynı biçimde kullanabileceğimizi ve böylece kendimizi doğanın efendileri ve sahipleri kılabilirimizi göstermişti. Bu yalnızca dünyanın meyvelerinden ve onda bulunan tüm kolaylıklardan hiçbir güçlüğü uğramadan yararlanmayı sağlayacak sayısız makinenin yapımı için değil, ama özellikle yaşamın kuşkusuz ilk iyiliği ve tüm öbür iyiliklerinin temeli olan sağlığın korunması için de istenir bir şeydir; çünkü ruh bile mizaca ve beden organlarının konumuna o kadar bağımlıdır ki insanları hep birlikte şimdiye kadar olduklarından daha bilge, daha usta kılacak bir araç bulma olanağı olsa, bunun ancak hekimlikte aranabileceğine inanıyorum. Bugün hekimlikte geçerli olan bilgiler arasında yararı iyice belirgin pek az şey olduğu doğrudur; ama onu küçümseme amacım olmasa da, hekimlik mesleğinde bilinenlerin bilinmesi gerekenler yanında hiçbir şey olduğunu ve hastalıkların nedenleriyle ve doğanın bize verdiği ilaçların tümüyle ilgili yeterli bilgimiz olsaydı, bedenin olduğu kadar ruhun da sayısız hastalıklarından, hatta belki de yaşlılığın güçsüzlüğünden kurtulabileceğini kabul etmeyecek meslekten kişiler de içinde, kimsenin olmayacağına inanıyorum. Oysa tüm yaşamımı çok gerekli bir bilimin araştırmasında kullanmak amacıyla ve yaşamın kısalığı ya da deney eksikliği yüzünden engellenmiş olmadıkça, onu izlersem kesin bir biçimde bu bilimi bulacağımı sandığım bir yola raslamış olarak bu iki engele karşı en iyi çarenin bulacaklarımın pek azını halka sadakatle iletmek olacağına ve güçlü zekaları, her birini eğilimine ve gücüne göre yapılması gereken deneylere yardım ederek ve öğrenecekleri tüm şeyleri halka da ileterek daha öteye geçmeye çağırarak olacağı yargısına vardım; böylece sonuncular öncekilerin ulaştığı yerden başlayarak birçoklarının yaşamlarını ve çalışmalarını birbirine bağlayarak hep birlikte her birimizin tek başına yapabileceğinden çok daha uzağa gidebilecektik (36).

Aynı zamanda, deneylerle ilgili olarak bilgide ilerlendiği ölçüde deneylerin gerekli olduğunu gördüm. Çünkü başlangıçta ancak duyularımıza kendi kendilerini sunan ve üzerinde biraz düşününce unutamayacağımız deneylerden yararlanmak daha az bulunur ve zor elde edilir deneyleri araştırmaktan daha iyidir: bunun nedeni, bu daha az bulunur deneylerin en genel nedenleri bilinmediği zaman ve bağlı oldukları koşullar hemen her zaman gözden kaçacak kadar çok özel ve çok küçük olduklarından, genellikle bizi yanıltıyor olmalarıdır. Ama benim burada izlediğim düzen şuydu. İlk genel olarak dünyada olan ya da olabilecek olan her şeyin ilkelerini ya da ilk nedenlerini bulmaya çalıştım, bu amaçla ne dünyayı yaratan Tanrı'dan başka bir şeyi göz önüne aldım, ne de bu ilkeleri ruhumuzda doğuştan bulunan bazı doğruluk tohumlarından başka bir şeyden çıkardım. Bundan sonra bu nedenlerden çıkabilecek ilk ve en sıradan sonuçların neler olduğunu inceledim ve böylece gökleri, yıldızları, dünyayı ve hatta yeryüzünde suyu, havayı, ateşi, madenleri ve her şeyde en ortak, en basit, dolayısıyla tanınması en kolay olan benzer bazı başka şeyleri buldum sanırım. Sonra daha özel olan şeylere inmek istediğimde, onlar bana o kadar çeşitli göründü ki yeryüzünde bulunan cisimlerin

biçimlerini ve türlerini, Tanrı isteminin yaratabileceği orada bulunabilecek sayısız başka şeylerden ayırabilmenin insan zihni için olası olmadığına inandım, buna göre sonuçlardan nedenlere ilerlemeden ve birçok özel deneyden yararlanmadan onları kendimiz için kullanmamızın olası olmadığını da düşündüm. Bundan sonra da, zihnimi duyularıma sunulmuş olan tüm nesnelere her yöneltişimde bulmuş olduğum ilkelerle kolayca açıklayamayacağım herhangi bir şeyi belirlemediğimi çekinmeden söyleyebilirim. Ama doğanın gücünün çok büyük ve pek geniş ve bu ilkelerin çok basit ve çok genel olduğunu, bu ilkelerden pek çok çeşitli biçimde çıkarılmış olabilecek hemen hemen başlangıçta tanımadığım hiçbir özel sonuç belirlemediğimi, benim en büyük güçlüğümlün genelde bu sonuçların bu ilkelere hangi biçimlerde bağlandığını bulmak olduğunu açıkça söylemem de gerekir. Bu konuda düşündüğüm tek çare, bu biçimlerden biriyle açıklandıkları zaman verdikleri sonucun öbürleriyle açıklandıkları zaman verecekleri sonuçla aynı olmadığı bazı deneylere yeniden yönelmekti. Özetle, şimdi bu sonuca yarayabilecek deneylerin çoğunu yapmaya başlamaya gereken yönün ne olduğunu oldukça iyi gördüğümü sandığım bir yerdeydim; ama bu deneylerin neler olduğunu da ve ellerim ve gelirim bin kere daha çok olsa bile tümüne yetmeyeceği kadar çok sayıda olduklarını da görüyordum; öyle ki bundan böyle, az ya da çok deney yapma kolaylığım olacağına göre, doğanın bilgisinde az ya da çok ilerleyebileceğim. Yazdığım incelemede bunu anlatmaya ve halkın ondan sağlayabileceği yararı çok açık olarak göstermeye ve genellikle insanların iyiliğini isteyen herkesi yani görünüşte ya da yalnızca görüşlerinde değil gerçekten erdemli olan herkesi yapmış olduklarını benimle paylaşmaya ve yapılacak deneylerin araştırmasında bana yardım etmeleri için zorlamaya karar verdim.

Ama o zamandan beri başka nedenler görüşümü değiştirdi ve doğruyu bulduğum ölçüde önemli olduğu yargısına vardığım her şeyi yazmayı sürdürmenin gerçekten gerektiğini ve onları yayımlatmak istediğim zaman gösterdiğim özenin aynısını göstermeyi düşündüm: böylece onları iyi incelemek için daha çok fırsatım olacaktı, kuşkusuz insan pek çok kişinin göreceğine inandığı şeylere yalnızca kendi için olanlardan çok zaman daha yakından baktığı gibi, çoğunlukla onları kavramaya başladığımda bana doğru görünen şeyler onları kâğıda dökmek istediğim zaman yanlış göründüler: gücüm elverdiğince halka yararlı olmak için hiçbir fırsatı kaçırmayacaktım, yazılarımın bir değeri varsa onları ölümünden sonra okuyanlar onlardan gerektiği gibi yararlanabileceklerdi ama ben yaşarken yayımlanmasına hiçbir zaman evet dememeliydim, çünkü belki de karşı çıkışlara ve tartışmalara konu olacağı için, hatta böylece bana kazandırabileceği ün kendimi yetiştirmeye kullanmak amacıyla olduğum zamanı yitirmemden başka bir şey getirmeyecekti. Çünkü her kişinin kendisinin olduğu kadar başkalarının iyiliğini de sağlamak zorunda olduğu ve kimseye yararlı olmamanın tam olarak hiçbir şey anlamına geldiği doğru olsa da; emeklerimizin şimdiki zamandan daha uzak zamanlara ulaşması gerektiği de, torunlarımıza daha çok yarar getiren başka şeyler yapmak amacıyla olunduğunda belki yaşayanlara bazı yararlar getirecek şeyleri unutmanın iyi olduğu da doğrudur. Gerçekten, şunun bilinmesini çok isterdim; bugüne kadar öğrendiğim çok az şey, bilmediğim, öğrenmekten de umudumu yitirmediğim şeylerle karşılaştırıldığında, hemen hiçbir şeydir; çünkü bilimlerde doğruyu yavaş yavaş bulanların durumu, yoksul olduklarında çok emekle az kazanırken zengin olmaya başlayınca daha az emekle daha çok kazanç sağlayanların durumuyla hemen hemen aynıdır. Ya da onları, gücü zaferleriyle orantılı olarak artan ve bir çarpışmayı kaybedince durumu koruyabilmek için çarpışmayı kazandıktan sonra kentleri ve eyaletleri ele geçirmek yolunda varolandan daha büyük ustalığa gereksinimi olan ordu komutanlarına benzetebiliriz. Çünkü doğrunun bilgisine ulaşmamızı engelleyen

tüm güçlüklerin ve yanlışların üstesinden gelmeye çalışmak gerçekten savaş vermektir, biraz genel ve önemli bir konuyla ilgili bazı yanlış görüşler edinmek bir savaş kaybetmektir; sonra, önceki duruma yeniden dönmek için güvenilir ilkelere sahip olduğunda, büyük ilerlemeler yapmak adına, gerekenden daha çok ustalık gerekir. Kendi payıma, daha önce bilimlerde bazı doğrular bulmuşsam (bu kitabın içerdiği şeylerin bazı doğrular bulmuş olduğum yargısına vardıracağını umarım), bunun ancak aştığım beş ya da altı temel güçlüğün sonuçları ve bağlantıları olduğunu ve kendi yönümden onları şanslı olduğum savaşlar saydığımı söyleyebilirim. Hatta amaçlarımı tümüyle gerçekleştirebilmek için onlara benzer iki ya da üç savaşı daha kazanmaya gereksinimim olduğunu, yaşım pek ilerlemiş olmadığından doğanın olağan akışına göre bu sonuç için henüz yeterli zamanım olabileceğini düşündüğümü söylemekten çekinmeyeceğim. Ama kalan zamanımı iyi kullanma gücünden umutlu olduğum kadar tutumlu kullanmaya zorunlu olduğuma inanıyorum; fiziğimin temellerini yayımlarsam kuşkusuz zamanımı yitirmek için birçok fırsat bulacağım. Çünkü bu temellerin hemen tümü onları benimsemek için yalnızca dinlemek gerekecek kadar apaçık olsa da, aralarında göstermelerle ortaya koyacak güçte olmadığını düşündüğüm bir tane bile bulunmasa da, onların başka insanların çeşitli görüşlerine uyması tümüyle olası olmadığından doğuracakları karşıtlıkların beni işimden çok zaman alıkoyacağını şimdiden görüyorum.

Bu karşı çıkışların bana yanlışlarımı tanıtmak açısından olduğu kadar, bazı iyi şeyler yapmışsam başkalarının bununla onu daha iyi anlamalarını sağlamak açısından da yararlı olacağı ve birçok kişi tek bir kişiden daha iyi görebileceği için onların şimdiden bu temelleri kullanmaya başlayarak buluşlarıyla bana yardım edecekleri de söylenebilir. Ama kendimi yanılgılara son derece açık biri olarak görsem de, usuma gelen ilk düşüncelere hemen hiçbir zaman güvenmediğimi bilsem de, bana yöneltilen karşı çıkışlardan edindiğim deney onlardan herhangi bir yarar ummamı engelliyor: çünkü dost saydığım kimselerden olduğu kadar benimle bir ilgisi olmadığını düşündüğüm kimselerden de ve hatta bana besledikleri sevgi yüzünden dostlarımdan göremediği şeyleri kötülükleriyle ve kıskançlıklarıyla ortaya çıkarmaya çalışacağını bildiğim bazı kimselerin de yargısına çok defa tanık olmuşum; ama onların benim öngörmediğim bir şey üzerine bana karşı çıktıkları pek olmadı, böyle bir şey olmuşsa o da benim konumdan çok uzak olmuştur; öyle ki görüşlerimin benden daha az katı, benden daha az hakbilir herhangi bir eleştiricisiyle hemen hemen hiç karşılaşmadım. Okullarda uygulanan tartışmalarla önceden bilinen herhangi bir doğrunun ortaya çıkarıldığını hiçbir zaman görmedim, çünkü her biri kazanmaya çalışırken nedenleri olumlu ve olumsuz yönde tartmaktan çok gerçek gibi görüneni değerlendirmeye çalışır; uzun süre iyi avukat olmuş olan kişiler bu yüzden daha sonra iyi yargıç olamazlar.

Düşüncelerimin iletilmesinden başkalarının edineceği yarara gelince, bu yarar çok büyük olamazdı, çünkü onları henüz ileri götürmüş değildim ve uygulamaya geçmeden önce onlara pek çok şeyin eklenmesine gereksinim vardı. Bunu yapabilecek biri varsa o herkesten çok ben olmalıyım, bunu övünmeden söyleyebilirim: elbette dünyada zekâsı benimkiyle ölçülemeyecek kadar iyi pek çok kimse yok değildir ama insan başkasından öğrendiği bir şeyi kendi bulduğu bir şey kadar iyi kavrayıp kendinin kılamaz. Bu konuda çok doğru olan şudur: çok zeki kimselere görüşlerimden bazılarını açıkladığımda genellikle ben kendilerine anlatırken onları çok seçik olarak anlar görünseler de,

onları yinediklerinde hemen her zaman onları bunlar benimdir diyemeyeceğim kadar değiştirmiş olduklarını gördüm. Bu nedenle, benim bildirmedığım bir şeyi birileri benimmiş gibi gösterdikleri zaman, torunlarımızın buna inanmamalarını dilemekle kendimi mutlu duyuyorum. Yazıları elimizde olmayan tüm eski filozoflara (37) yüklenen garipliklere hiçbir zaman şaşmadım ve bunun için, zamanlarında en iyi zekâlar olduklarını ama yalnızca bize kötü iletilmiş olduklarını görerek düşüncelerinin çokça usdışı olduğu yargısına varmadım. Görüldüğü gibi, onların çömezlerinden hiçbirinin hemen hiçbir zaman onları aştığı olmamıştır; şimdi Aristoteles'in izleyicisi olanların en tutkuluları doğanın bilgisine onun kadar ulaşabilmiş olsalardı, hatta daha çoğunu hiçbir zaman elde edememek koşuluyla da olsa kendilerini mutlu sayacaklardı. Onlar tutundukları ağaçtan daha yükseğe çıkmaya yönelmeyen ve hatta genellikle tepeye kadar ilerledikten sonra yeni baştan aşağıya inen sarmaşıklar gibidirler; çünkü bence oradan yeniden aşağıya inenler yani kaynaklarında anlaşılır biçimde açıklanmış her şeyi bilmekten hoşnut olmayanlar, bunun ötesinde üstüne hiçbir şey söylemedikleri ve belki hiçbir zaman düşünmedikleri pek çok güçlüğün çözümünü bulmak isteyenler bu güçlüklere incelemekten kaçınırlar, böylece bir biçimde kendilerini daha bilgisiz kılarlar. Bununla birlikte, onların felsefe yapma biçimleri ancak zihinleri çok sıradan kişilere uygun düşer; çünkü kullandıkları belirlemelerin ve ilkelerin karanlığı, onların her şey üzerine bilirmiş gibi korkmadan konuşabilmelerinin ve en ince ve en usta olanlara karşı onları inandıracak araçları olmaksızın, söyledikleri her şeyi savunabilmelerinin nedenidir. Bu konuda onlar bana, gözü gören bir kişiyle zorluğa düşmeden dövüşmek için onu çok karanlık bir mahzenin dibine indirmek isteyen bir köre benzer görünürler; diyebilirim ki kullandığım felsefenin ilkelerini yayımlamaktan vazgeçişimde bu gibilerin yararları vardır, çünkü bu ilkeler çok basit ve apaçık olduklarından ben bu ilkeleri yayımlarsam aynı şeyi yapmış ve onlara birkaç pencere açmış olacağım, böylece dövüşmek için indikleri mahzene ışık girmesini sağlamış olacağım. Ama en iyi zekâlar bile onları bilmek isteyecek durumda değildir: çünkü her şeyden söz etmek ve bilgin olma ününü kazanmak istediklerinde, bana, bazı şeylerde azar azar ortaya çıkan ve başka şeylerden söz etmek gerekince insana içtenlikle ben bunu bilmiyorum dedirten doğruyu araştırmaktan çok, her alanda büyük bir zahmete girmeden bulunabilecek varsayımla yetinerek daha kolay ulaşacaklardır (38). Bilmediği hiçbir şey olmamak gururu yerine elbette daha benimsenir olan şeyi yani çok az doğrunun bilgisine ulaşmış olmayı seçerlerse ve benim izlediğim yola benzer bir yol izlemek isterlerse, onlara bu konuşmada söylediğimden daha çok bir şey söylemem gerekmez. Çünkü benim yaptığımdan çok daha öteye gitmeye yatkınsalar bulmuş olduğum, düşündüğüm her şeyi kendileri de nasıl olsa bulacaklardır. Her şeyi her zaman ancak sırasıyla izlediğime göre, hâlâ ortaya koymam gereken şeylerin daha önce bulduğum şeylerden daha güç ve daha gizli olduğu kesindir ve onlar bu şeyleri benden çok kendilerinden öğrenmekten hoşnut olacaklardır; ayrıca, öncelikle kolay şeyleri araştırarak ve yavaş yavaş, adım adım daha güç şeylere geçerek kazanacakları alışkanlık onlara benim tüm açıklamalarımın daha yararlı olacaktır. Öyle ki kendi payıma ben gençliğimden beri göstermelerinden başlayarak araştırdığım tüm doğruları bana öğretmiş olsalardı, onları öğrenmek için hiçbir güçlüğüm olmasaydı, belki de hiçbir zaman başka doğruları bilmeyecektim ve en azından onları araştırmaya çalıştığım ölçüde her zaman onların yenilerini bulmayı düşünmenin alışkanlığını ve kolaylığını kazanamayacaktım. Özetle, dünyada başlayanın kendisinden başka kimsenin çok iyi sonuçlandıramayacağı bir yapıt varsa, o da benim çalıştığım yapıttır.

Gerçekten, bu konuda yararlı olabilecek deneyleri bir insan tümüyle tek başına yapmakta yeterli

olamaz, ama kendi ellerinden başkasını da bu işte yararlı biçimde kullanamaz; bunu yapsa yapsa zanaatçıların elleri ya da para vererek çalıştıracağı kimselerin elleri yapabilir, çünkü çok etkili bir araç olan kazanma umudu onun göstereceği her şeyi onlara yaptırabilir. Çünkü merakla ya da öğrenme arzusuyla belki ona yardım etmeyi isteyecek gönüllülere gelince, genellikle verdikleri söz yaptıkları işten daha çoktur ve onlar yalnızca hiçbir zaman başarılamayan güzel önerilerde bulunurlar, bunun bazı güçlüklerin açıklanmasıyla ya da en azından bu iş için yitireceği zamandan daha az zamana değmeyen birkaç övgüyle ve birkaç yararsız sözle ödenmesini kesinlikle isterler. Başkalarının daha önce yapmış olduğu deneylere gelince, bunları ona iletme istediklerinde bile bunlara giz diyenler bunu hiçbir zaman yapmazlar, bu deneylerin çoğu öylesine yüzeysel koşullarla ya da bileşenlerle karışmıştır ki onların içinden doğruyu bilip çıkarmak son derece güç olacaktır; ayrıca bu deneyleri yapanların onları ilkelerine uygun göstermeye çabalamış olmaları nedeniyle o bunları hemen tümüyle çok kötü hatta çok yanlış açıklanmış bulacaktır; aralarında ona yarayan birkaç tane varsa onları seçmek için kullanması gereken zamanda o deneyler yeniden yapılabilirdi. Öyle ki dünyada en büyük şeyleri ve halka en yararlı şeyleri bulmaya yatkın olduğu kesin olarak bilinen bir kimse olsa, bu nedenle öbür insanlar onun amaçlarına ulaşmasına tüm araçlarıyla yardıma çabalasalar, onun için gereksinimi olan deneylerin giderlerini karşılamaktan ve kimsenin uyarısız davranışlarıyla onun zamanını elinden almasını engellemekten başka bir şey yapabileceklerini düşünmüyorum. Ama olağanüstü bir şey söz vermeyi isteyecek kadar kendime güvenli olmadığım gibi, devletin amaçlarımla çok ilgilenmesi gerektiğini düşleyecek kadar boş düşünceler de beslemediğim gibi, hak etmediğime inanılacak herhangi bir iyiliği kabul etmeyi isteyecek kadar sığ ruhlu da değilim.

Birbirine eklenen bütün bu düşünceler üç yıl önce elimde bulunan incelemeyi tanıtmak istemememe, hatta yaşadığım sürece böylesine genel ve fiziğimin temellerini açıklayabilecek başka hiçbir kitabı hiç kimseye göstermememe kararı almama neden oldu. Ama ondan sonra beni bazı özel denemeleri buraya almak ve eylemlerimin ve amaçlarımla hesabımı halka vermek zorunda bırakan başka iki neden ortaya çıktı. Birincisi, bunu yapmazsam, daha önce bazı yazıları yayımlamak istediğimi bilen birçok kişi vazgeçmemin, öyle olmasa da benim zararına olabilecek nedenleri olduğunu düşünebilirlerdi. Çünkü aşırı ünü sevmesem de, hatta onun her şeyin üzerinde saydığım dinginliğe aykırı olduğunu düşündüğüm için ondan nefret ettiğimi söylesem de, eylemlerimi suç gibi gizlemeye de, tanınmamış olmak için birçok önlem almaya da hiçbir zaman çalışmadım; böylece kendime haksızlık ettiğime inandığım kadar bunun aradığım eksiksiz ruh dinginliğini yeniden bozacak bazı kaygılar verebileceğine de inandım. Her zaman tanınmaya da tanınmamaya da ilgisiz kaldığım için, bazı ünler elde etmemi engelleyemedim, en azından kötü ün edinmekten kendimi korumak için elimden geleni yapmam gerektiğini düşündüm. Beni bunu yazmaya zorlayan öbür neden şudur: gereksinimim olan ve başkasının yardımı olmadan tek başıma yapamayacağım birçok deney yüzünden, devletin işlerime büyük ilgi göstereceğini ummak gibi bir düşüncemle birlikte, kendimi yetiştirmek konusundaki tasarımı her gün gecikmeye uğradığını görerek, benden sonra geleceklere, tasarımlarımı gerçekleştirmekte bana ne açıdan yardımları dokunabileceğini anlatmayı geciktirmiş olmasaydım onlara yaptığım kadar çok daha iyilerini bırakabilirdim düşüncesini verip bir gün beni suçlamalarına yol açmakla kendime kötülük etmek istemem.

Bilimlerde neyi yapabileceğimi ve neyi yapamayacağımı çok açık olarak göstermeyi elden bırakmadan, çok tartışma konusu olmayan, ilkelerimle ilgili olarak istediğimden daha çoğunu söylemeye beni zorlamayan bazı konuları seçmemin benim için kolay olacağını düşündüm. Bu konuda başarılı olup olmadığımı söyleyemem, yazılarımdan kendim söz ederek kimsenin yargılarını etkilemek de istemem; ama yazılarımı incelemelerinden çok hoşnut olacağım ve daha çok fırsatları olması için karşı çıkmayı isteyen herkesin bunları yayımcıma yollama zahmetini göze almalarını rica ediyorum, onun aracılığıyla onların bilgisine ulaşınca aynı zamanda yanıtlarımın oraya ulaşmasına çalışacağım; bu yolla okuyucular birini ve öbürünü birlikte görerek gerçeğin yargısına çok daha kolaylıkla varacaklardır. Çünkü onlara uzun yanıtlar vermeyi asla söz vermiyorum, ancak yanlışlarımı bilirsem onları içtenlikle bildirmeye ya da onları göremezsem durmadan bir konudan bir konuya geçmemek için yeni hiçbir konunun açıklamasını eklemekten yalnızca yazdığım şeylerin savunması için gerekli olduğuna inandığım şeyleri söylemeye söz veriyorum.

Diyoptrik'in ve Meteorlar'ın başlangıcında söylediğim şeylerin bazıları, ilkin onları varsayımlar olarak adlandırdığımdan ve onları kanıtlamak amacıyla değilmişim gibi görüldüğünden şaşkınlık yarattıysa, tümünü dikkatle okumak sabrını gösterirlerse onda aradıklarını bulacaklarını umarım. Çünkü bana öyle geliyor ki orada nedenler aralarında birbirini öyle bir biçimde izliyor ki sonuncular onların nedeni olan birincilerle kanıtlanıyorlar, buna karşılık birinciler de onların sonuçları olan sonuncularla kanıtlanıyorlar. Burada mantıkçıların döngü diye adlandırdıkları yanlışla düştüğüm düşünülmemelidir; çünkü deney bu sonuçların çoğunu çok kesin kıldığından onları çıkarsadığım nedenler onları kanıtlamaya değil, açıklamaya yararlar; ama tam tersine bu nedenler sonuçlarla kanıtlanırlar. (39) Onları varsayımlar diye adlandırışımın nedeni onları yukarıda açıkladığım bu ilk doğrulardan çıkarabilmeyi düşündüğümün bilinmesi içindir, ama kendilerine iki üç sözcük söylenildiğinde başkasının yirmi yılda düşündüğünü hemen bir günde öğrendiğini sanan, yanılmaya çokça eğilimli ve doğruya yatkınlığı az olan çok kavrayışlı ve çok canlı bazı zekaların bundan benim ilkelerim diye düşündükleri şey üzerine saçma bir felsefe kurmak fırsatı bulmamalarını ve onda yanlışları bana yüklemelerini engellemek için özellikle bu çıkarsamayı yapmaktan kaçındım. Çünkü tümü benim olan görüşlere gelince, yeni oldukları için onları hoşgörüyor değilim, öyle ki nedenleri iyice gözden geçirilirse çok basit ve sağduyuya çok uygun bulunacaklarına ve aynı konularda elde edilebilecek başka tüm görüşlerden daha az olağandışı ve daha az yabancı görüneceklerine inanıyorum. Bu görüşlerden hiçbirinin ilk bulucusu olmakla övünmediğim gibi onları başkaları söyledi ya da söylemedi diye değil, yalnızca us beni onlara inandırdığı için benimsedim.

Zanaatçılar Diyoptrik'te açıklanmış olan buluşu hemen uygulayamazlarsa bunun için onun yanlış olduğunun söylenilebileceğine inanmıyorum: çünkü onda tasarladığım makineleri hiçbir koşulunu eksik bırakmadan yapmak ve uyarlamak için ustalık ve alışkanlık gerektiğine göre, ilk seferde başarıya ulaşmış olsalardı bu beni kendisine iyi bir nota kitabı verilen herhangi birinin yalnızca bununla bir günde eşsiz biçimde lavta çalmayı öğrenebildiğini görmekten daha az şaşırtmazdı. Öncülerimin dili olan Latince'yle değil de ülkemizin dili olan Fransızca'yla yazışımın nedeni, görüşlerimi ancak yalnızca kendi doğal arı uslarını kullanan kişilerin eski kitaplara inananlardan daha iyi yargılayacaklarını ummamdandır. Sağduyuyu öğrenimle birleştirenlerin, ki yalnızca onlar benim

yargıçlarım olsun isterim, nedenlerimi halkın diliyle açıkladığım için onları dinlemekten kaçınacak kadar Latince yandaşı olmayacaklarına inanıyorum.

Özetle, burada bilimlerde gelecekte yapmayı umduğum ilerlemelerden özellikle söz etmek ve halk karşısında yerine getireceğime güvenmediğim herhangi bir sözle yükümlü olmak istemiyorum; ama yalnızca şunu söyleyeceğim, yaşamak için bana kalan zamanı hekimlik için bugüne kadar olanlardan daha güvenli kuralların çıkarılabileceği doğanın bazı bilgilerini edinmeye çalışmaktan başka bir şeye kullanmamaya karar verdim (40) ve eğilimim beni başka her çeşit tasarıdan, özellikle birilerine yararlı olmadığı gibi öbürlerine de zararlı olmayan tasarılarından öylesine uzaklaştırdı ki bazı fırsatlar beni onları kullanmak zorunda bıraksaydı bu işte başarılı olamazdım sanıyorum. Burada, dünyada bana saygınlık kazandırmaya yaramayacağını bildiğim bir şeyi açıklıyorum, bu saygınlığı elde etmeyi de hiçbir zaman düşünmedim; hiç engellenmeden boş zamanlarımdan yararlanmamı sağlayan kişilere, bana dünyanın en onurlu görevlerini veren kişilerden çok daha bağlı olacağım.

AÇIKLAMALAR

1. Değişik zamanlarda yazılmış olan bu denemeler toplamının temel özelliği her bir bölümün ya da her bir denemenin ayrı kaygılarla, ayrı amaçlarla yazılmış olmasıdır, bu yüzden parçalar arasında belli bir bütünlük aramak boşunadır. Her parça ayrı konuyu işler: birinci bölüm tarihsel bir araştırmadır, ikinci bölüm mantıkla ilgilidir, üçüncü bölüm ahlak sorunlarını ele alır, dördüncü bölüm metafiziğin sorunlarına yönelir, beşinci bölüm bilimsel bir araştırmadır, altıncı bölüm filozofun genel kavrayışını özetler. Bölümler arasında çelişkiler de vardır; örneğin birinci bölümde eleştirilen Stoacılık üçüncü bölümde benimsenir.

2. Platon'cu bir filozof olan, daha doğrusu Aristoteles felsefesinin Platoncu yorumuna yönelen Porphyrios (234-305) bir soyut kavramın bir özneye bağlanma biçimini şu beş evrensel göre belirlemiştir: Cins, tür, özgül ayırım, özgü, raslantı. Porphyrios'un bu belirlemesi tüm skolastiklerce benimsenmiştir. Cins ve tür sınıfı belirler: tür, cins'in kapsamına girer. Özgül ayırım bir türü bir türden ayıran özellikleri belirler (insan düşünen hayvandır). Özgü yalnızca bir türe özgü olanı gösterir: gülmek insana özgüdür. Türün bireylerinin her birinde öbürlerine uymayan özellikler vardır. Raslantı bireyin özünde bulunmayan, geçici olarak bireyde olandır. Descartes skolastiğin bu terimlerini kullanarak insanın ussal bir varlık olduğunu belirlemeye yöneliyor. Skolastik felsefeye tam anlamında karşıt bir tutum alan Descartes bu felsefenin içinde yetişmiş bir kişi olarak ondan tam olarak kendini kurtaramaz.

3. Descartes "insan adına yaraşır insanlar"dan söz ederken insanları seçkin ya da sıradan, önemli ya da önemsiz diye ikiye ayırmayı elbette düşünmüyor. Burada çağdaşımız Heidegger'in "gerçek olan varoluş" ve "gerçek olmayan varoluş"u gibi bir ayırım yaptığını söylemek elbette yanlış olur.

Descartes bu belirlemeyi yaparken, Ferdinand Alquié'nin deyişiyle, "Bilgiyi yalnızca usun ışığıyla arayanları açınlanmış doğrulara dayanarak tam tamına Hıristiyanca bir erdem diye temellendirenlerin ya da öğretmenlerin karşısına koyar." Yoksa Descartes uşaklarından birine "kardeşim" diye seslenecek kadar alçak gönüllüdür. Filozof, Guez de Balzac'a yolladığı 5 Mayıs 1631 tarihli mektupta şunları yazar: "Ben her gün bir halk kalabalığının ortasında dolaşıyorum, sizin gezilerinizde olduğu gibi özgürlük ve dinginlik içinde. Rasladığım insanlar bana ormanlarımızdaki ağaçların ve kırlarımızdaki sürülerin verdiği duyguyu veriyor. Satıcıların gürültüsü kulağıma bir ırmağın gürültüsü gibi geliyor, düşlerim bozulmuyor hiç. Hatta bazen onların davranışları üzerine düşündüğüm zaman haz bile duyuyorum. Tarlalarımızı eken köylüleri bir göreceksiniz. Anlıyorum, tüm çabaları oturduğumuz yerleri güzelleştirmek içindir, tüm çabaları hiçbir şeyimiz eksik kalmasın dindedir."

4. "İlginç ve az bulunur bilimler" sözü o zamanlar bazı kişilerin uğraştığı ve çok az kişinin bilimsellik değeri verdiği bazı bilgi alanlarıyla ilgilidir. Bu bilgi alanları daha çok Ortaçağ'ın yaşam ve düşünce koşullarına bağlı olarak gelişmiştir, o dönemin doğaüstüne her anlamda eğilimli tutumlarını ortaya koyar. Sözkonusu bilimlerin başlıcaları şunlardır: yasal gökbilgisi (astrologie), elfalı (chiromance), toprakfalı (géomance), cincilik (cabale), büyücülük (magie). Descartes bu bilgilerle ilgilenmiş ama hiçbirini ciddiye almamıştır, her alanla ilgili bilgi edinmek isterken o alanları da dışta tutmak istememiştir.

5. Cizvitlerin La Flèche okulunda Descartes daha çok uygulamalı matematik çalışmaları yapmıştır. Skolastiklerin matematikten anladığı şey plan yapmak adına, "müstahkem mevki" kurmak adına, toprağı ölçmek adına aritmetiğı ve geometriyi kullanmaktır. Descartes matematik gibi kesinlikli bir bilimin bu kadar basit işlerde kullanılıp başka işe yaratılamamasından son derece kaygılıdır. Descartes'ın bu belirlemesini yanlış anlarsak onun kurgusal bilgiyi öne alıp uygulamalı bilgiye yukarıdan baktığı gibi bir izlenime kapılabiliriz.

6. "Duyarsızlık", "gurur", "umutsuzluk" gibi terimler bizi özellikle Eskiçağ'ın başlıca ahlak anlayışlarından olan ve düşünce dünyasını bugüne kadar derinden etkilemiş bulunan Stoa düşüncesine götürüyor. Stoa filozofları doğaya uygun yaşam formülüne uygun olarak katı ussal belirlenimcilik anlayışı içinde kurdukları ahlak görüşlerinde bireyi yalnızca kendinden değil bu arada bütün bir insanlıktan sorumlu sayıyorlar, en uygun yaşamı tutturabilmek tasarısı içinde gerektiğinde intiharı kaçınılmaz görüyorlardı. Descartes'ın burada belirlediğı "duyarsızlık" onların katı usçuluğıyla, "gurur" ona bağlı olarak gelişen aşırı güven duygusuyla, "umutsuzluk" da intiharın bir yaşam biçimi olarak benimsenişiyile ilgili olmalıdır. İmparatorluk Stoasının ünlü filozofu İmparator Marcus Aurelius şöyle diyordu: "Ölüm doğanın bir isteminden başka bir şey değildir, doğanın isteminden korkan da çocuktur." İmparatorluk Stoasının öbür ünlü filozofu azatlı köle Epiktetos da şöyle diyordu: "Biliyorum, doğan her şey ölmek zorunda, bu bir doğa yasası. Öyleyse ben de ölmeliyim. Ben ölümsüzlük değilim. Ben bir insanım, bütünün bir parçasıyım, saat nasıl günün bir parçasıysa. Saat gelir ve geçer. Ben gelir ve geçerim. Geçiş biçimi önemli değil. Ateşle ya da suyla. Hepsi bu." Descartes'ın Stoacılar karşısındaki görüşleri değışkendir ve genel ahlak anlayışında

onların izinden gider. O, kendi deyişiiyle, dünya malından kaçan, aç ve acılı da olsa mutluluğu tanrılarda arayan bu filozofları önemsiyor, onların hep kendi üstüne dönen, kendini araştıran, yetinmeyi bilen insanlar olduğunu söylüyordu. Stoa filozofları, Descartes'a göre, yalnızca kendilerine yani düşüncelerine egemen oldukları zaman mutlu olacaklarına inanan insanlardır. Lukacs şöyle der: "Onların istediği şey o çağdaki yaşamın gerçek seçenekleri değildi, insanlık evriminin seçenekleriydi, bu da genel olarak çok yeni zamanlara kadar, Fransız Devrimi'ne ve daha sonrasına kadar Stoacı fikirlerin etkin olarak kalışının nedenini açıklar". Descartes'ın "duyarsızlık", "gurur", "umutsuzluk" yanında kullandığı "ana-baba öldürme" Brutus'un Sezar'ı öldürmesini anıştırıyor olmalıdır.

7. Kuşku Descartesçı yöntemin özünü oluşturur. Kuşkuyla araştırmak, kuşkuyla ilerlemek Descartes için gerçek düşünen insanın temel tutumu olacaktır. Filozof cogito ergo sum gerçeğine de kuşkuyla ya da kuşkudan giderek varır. Ancak onun burada çizdiği tablo, kuşkunun yalnızca bir yöntem sorunu ortaya koymadığını duyuruyor, onun yaşamının gelişim koşullarını da gözler önüne seriyor. Belli ki Descartes gençliğinden beri düşüncesini kuşkuyla, her şeyi ince ince tartarak kurmuştur.

8. "Yaşamda güvenle yürüyebilmek" Descartes'ın başka metinlerinde de gördüğümüz temel bir kaygıyı belirler. Burada filozofun kuramda sınırlanıp kalmaya eğilimli olmayan bakış açısı ortaya çıkar. Descartes için kuram yalnızca yaşam için vardır diyebiliriz. Bu da ilgisini doğaüstünden doğaya yöneltmiş bir çağ için son derece olağandır.

9. Filozofun burada sözünü ettiği savaşlar Otuz Yıl Savaşları'dır. 1618-1648 arasında Avrupa'yı, özellikle Kutsal İmparatorluk topraklarını kana bulamış olan bu savaşlar din savaşları görünümündeydi ama özellikle Habsburglarla Burbonları karşı karşıya getiriyordu, yani siyasal bir anlaşmazlığa dayanıyordu. Fransa'yla İspanya arasında 1659'a kadar uzayan Otuz Yıl Savaşları Kutsal İmparatorluk'un parçalanmasına yol açtı.

10. Bohemya (1617) ve Macaristan (1618) kralı Ferdinand imparatorluk tacını giyerek Ferdinand II von Habsburg adını aldı. Karl von Habsburg'un oğlu ve Maximilian II'nin yeğenydi. 1578'de Graz'da doğmuş, 1637'de Viyana'da ölmüştür.

11. Biz "soba başında" diye çevirdik ama Descartes dans un poêle yani "sobada" diyor ve elbette "sobayla ısıtılmış odada" demek istiyor.

12. Descartes mitolojide Sparta'nın kurucusu olarak adı geçen Lykurgos'dan söz ediyor. Büyük bir

gezgin olduğu, Sparta yasalarını hazırladıktan sonra çıkıp gittiği ve bir daha dönmediği söylenir.

13. Descartes burada özellikle eski bir tartışmayı belirtir: mantık bir sanat mı, yoksa bir bilim midir? Filozof, Aziz Tommaso'ya dayanan bir çözümü benimsemiş gibidir: mantık hem bir bilimdir, hem de başka bilimlerin kurulmasını sağlayan bir sanattır.

14. Her zaman skolastiğe yöneltilen başlıca eleştiri budur: tasarım yönteminde sonuç ya da vargı doğrudan doğruya öncüllerden çıkarılır, bir başka deyişle çıkarımla elde edilen bilgi öncüllerde zaten içerilmiştir, dolayısıyla bu çerçevede tümdengelim yapmak yeni bir şey söylemek değil, yalnızca bilineni yinelemektir. "Bütün insanlar ölümlüdür / Sokrates insandır / Sokrates de ölümlüdür" dediğimde Sokrates'in ölümlü oluşunu doğrudan doğruya insanın ölümlü olmasından çıkarıyorum. Bu biçimsel yönteme karşı Descartes matematiksel tümdengelimini önerecektir.

15. Özgün metinde adı "Lulle" olarak geçen kişinin asıl adı Lulio'dur (latincesi Lullus). Raimondo Lulio (Katalancası Ramon Llull) 1233'te Parma'da doğmuş, 1315'te Bugia'da ölmüş bir İspanyol dinbilimcisidir ve Müslümanlara, özellikle İbni Rüşd'e ve yandaşlarına düşmanlığıyla bilinir. İsa'yı düşünde görüp evini barkını bırakan ve yollara düşen Lulio 1265'te keşiş oldu ve Müslümanlıkla savaşıma girebilmek için Arapça öğrendi. Büyük sanat diye adlandırdığı bir mantık yöntemi bulmuştu, bu yöntem sözde en derin doğruları kavramlardan oluşan bir tür cebirle ortaya koyuyordu. Ona göre us her şeyi, inancın gizlerini bile ortaya koyabilirdi. Descartes dostu Beeckman'a yazdığı 29 Nisan 1619 tarihli mektupta şöyle diyor: "Üç gün önce Dordrecht'de bir handa bilgin bir kişiyle karşılaştım, onunla Lullus'un Ars parva'sı üzerine söyleştik. Övünüyordu: bu sanatın kurallarını öyle bir ustalıkla kullanıyormuş ki, kendi söylemesine göre, hangi konuda olursa olsun bir saat konuşabiliyormuş, sonra aynı konu üzerinde bir saat daha konuşması istenirse, öncekilerden tümüyle ayrı sözler bulması istenirse yirmi saat bile konuşabiliyormuş. Buna inanabiliyorsanız onu kendiniz de görebilirsiniz. Bu adam biraz geveze bir yaşlıydı ve onun kitaptan edinilmiş bilgileri beyinde olmaktan çok dudaklarının ucundaydı."

16. Birinci ve ikinci kuralı Descartes daha önce Usun yönetimi için kurallar'da tek bir kural olarak vermişti, buna göre yöntemin özü basitten bileşiğe ve bileşikden basite ilerlemeye dayanıyordu. Bu iki yönlü ilerlemede basite ulaşmak bir tür ayrıştırmayla, basitten bileşiğe ya da bütüne gitmek de bir tür bileştirmeye gerçekleşiyordu. Usun yönetimi için kurallar'ın V. kuralında Descartes şöyle der: "Tüm yöntem bazı doğruları ortaya koyabilmek için zihnimizin gözlerini kendilerine doğru çevirmek durumunda olduğumuz nesnelere düzeninde ve konumunda yatar. En karmaşık ve karanlık önermeleri derece derece en basit önermelere indirgiyorsak, sonra da tüm önermelerin en basitlerinin sezgisinden gene derece derece tüm öbürlerinin bilgisine yükselmeye çalışıyorsak bu yöntemi gerçeğe uygun biçimde izliyoruz demektir."

17. Sayma yöntemi bir bütünde tüm öğeleri gözden geçirmek, onlardan hiçbirini dışta bırakmadığımızdan güvenli olabilmek için onları yeniden yeniden saymak anlamına gelir. Daha çok tündengelimine ağırlık veren Descartes -onun bilgi kuramı da bunu gerektirmektedir- tümevarımı daha çok bir sayma işlemi olarak görür, bu noktada Bacon'ın yöntem anlayışından iyiden iyiye ayrılır. Descartes Kurallar'ın yedincisinde "Bu sayma ya da tümevarım, önerilen bir soruya bağlı olan her şeyin yeniden gözden geçirilmesidir" diye bir açıklamada bulunur. Yedinci kural şöyledir: "Bilimi yetkin kılmak için konumuzu ilgilendiren her şeyi düşüncenin sürekli ve tam anlamında kesiksiz bir devinimiyle bütünü içinde ve teker teker gözden geçirmek ve onları yeterli ve düzenli bir saymada bir araya getirmek gerekir."

18. Skolastikler gökbilim, müzik, optik gibi bilimlerini "matematikler" diye adlandırdılar. Descartes da bu terimi çok sık kullanır.

19. Descartes burada bize cebir işaretlerinde yaptığı yeniliği anımsatıyor. Onun amacı ayrı ayrı alanları teker teker incelemek değil, bütün bu alanları kucaklayacak ve açıklayacak evrensel bir bilim kurmaktır, bir başka deyişle evrensel matematiği gerçekleştirmektir. O aritmetik ve geometri ikilemini ortadan kaldırmak için sayıları "çizgiler"le (sürekli nicelikler) açıklıyor.

20. Felsefe tüm öbür bilimlerini önceler, çünkü onların ilkelerini kendinde barındırır. Metafizik temellendirme en önemli temellendirme olarak daha sonraya bırakılmalıdır. Bu yüzden Descartes düşünürlüğüne ilk döneminde bir bilim adamı olarak görünürken daha sonra metafiziğe yönelecektir.

21. Kuramda çözülmemiş sorun bizi askıda bırakır, güçlülere iter. Eylemde çözülmemiş sorun yaşama sayısız güçlük çıkarır. Çözüksüzlük kuramda olduğu kadar eylemde de tedirgin eder filozofu. Eylem alanında kararsızlığı gidermek için bazı davranış kurallarını benimsemek gerekmektedir.

22. Üçüncü kural tümüyle Stoacı bir kavrayışı içerir. Bu çerçevede bu kural tümüyle kendine söz geçirebilme ya da kendine egemen olma düşüncesine dayanır. Descartes, Stoa filozoflarında yetkin bilgin tipini bulur.

23. Burada dördüncü bir kural karşımıza çıkıyor. Zaten Descartes üçüncü bölümün başlarında "üç ya da dört kuraldan oluşan" demişti. Filozof, yöntemini ortaya koyarken yaptığı gibi, burada da kendisi

için benimsenebilir bir formül ortaya koyuyor. İlk üç kural herkes için geçerli olabilirken, bu örtülü dördüncü kural Descartes'ın kişisel seçimleriyle ilgilidir.

24. Descartes "buraya" derken "Hollanda'ya" demek istemektedir. Hollanda Descartes için tüm düşüncesini geliştirmesine olanak verecek dingin bir ortamdır. Siyasal karışıklıklar içindeki Fransa böyle bir gelişim için elverişli değildir. M. Leroy'nın dediği gibi, Descartes "Fransa'dan, kralından ve ailesinden kaçmıştır". Leroy'ya göre "Yaşamı bir tehlikeden aralıksız kaçıştır. O bu tehlikeyi açıkça ortaya koymaz. Ancak bu tehlike mektuplarında ve gezi notlarında sezilir".

25. Hollandalıların İspanyollarla savaşı. 1572'de başlayan bu savaş 1648'e kadar sürdü. XVII. yüzyılın Hollandası bugünkü Hollanda'dan çok büyüktü, bugünkü Belçika, Lüksemburg, bir bölüm Fransa toprağını içeriyordu. Bu topraklar uzun süre Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na bağlı kaldı. İmparatorluğun parçalanmasıyla İspanyolların denetimine giren ülkede gelişmekte olan ulusallık bilinci halkı toplum sorunları karşısında duyarlı kılıyordu. 1566 ve 1572 ayaklanmaları, ardından 1576 ayaklanması İspanyollarca kanlı bir biçimde bastırılmıştı.

26. Descartes "metafizik" sözcüğünü soyut anlamında kullanmaktadır. Yoksa Descartes'ın bu çerçevede tüm arayışları metafizik arayışlardır.

27. Descartes burada kuşkuyu dünyanın varlığından kuşkulama noktasına kadar götürür.

28. Tanrı fikri doğuştandır, bununla birlikte öbür doğuştan fikirlerden ayrı olarak, doğrudan doğruya kendini vareden tanrısal gücün belirtisini taşır, "bana konmuş" sözü de doğrudan doğruya bunun bir göstergesidir. Descartes'da doğuştan fikirler, imgelemimizin oluşturduğu fikirlerden de, duyu organlarımız aracılığıyla elde ettiğimiz fikirlerden de daha belirleyicidir. Yapay fikirler ve edinilmiş fikirler doğuştan fikirlerce belirlenmelidirler.

29. Descartes burada "sürekli yaratma" fikrini ortaya koyuyor. Yaratıcı güç yaratıcısı üzerinde aralıksız etkindir yani her an etkindir. Her varlık bu yaratıcı etkinlik içinde olmaktan bir an bile uzaklaşamaz.

30. Şu formül ya da temel ilke skolastikler için çok önemlidir: nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu (zihinde hiçbir şey yoktur ki daha önce duyularda olmuş olmasın). Bu Aristotelesçi

anlamda bir gerçekçilik bildirisi.

31. Önce düşünceyle ortaya konulabilecek evrensel yasalar söz konusudur. Bunlar matematiğin ve mantığın yasalarıdır. Bu doğuştan doğrular ruhumuzdadır, onların kaynağı da doğal olarak tanrısallıktır. Bu yasalar düşünce dünyamızı belirlemekle kalmazlar, tüm dünyayı yönetirler, tüm dünyanın oluşum koşullarını ve varoluş koşullarını belirlerler. Descartes onların belirleyiciliğinde dünyanın ya da fiziksel varlığın yasalarını ele alır.

32. Descartes kısaca Le Monde (Dünya) diye bilinen *Traité du monde et de la lumière*'den söz etmektedir. Descartes bu yapıtını yayımlamaktan kaçınmıştır. Bunun nedeni onun din ve siyaset çevreleri karşısındaki tedirginliğidir. O yalnızca Cizvitlerden değil, Protestanlardan da korkmaktadır; yalnızca bilim çevreleri değil, siyaset çevreleri de ona ürküntü verir. Galileo Galilei mahkum edildiğinde (1633) Descartes otuz iki yaşındadır, Dünya incelemesini yeni bitirmiştir, bu yapıtında Galilei gibi yeni görüşler önce sürmektedir. Descartes Galilei'nin başına gelenleri duyunca incelemeyi çekmecenin altına atıverir. Bu inceleme Descartes'ın ölümünden on dört yıl sonra yayımlanabilmiştir. Descartes, Galilei'nin çağdaş bilimci bakış açısına bir metafizikçi olarak karşıdır. Mersenne'e yazdığı 11 Ekim 1638 tarihli mektupta Galilei için şunları yazar: "Doğanın ilk nedenlerini göz önünde tutmadan bazı özel durumların nedenlerini araştırdı ve böylece temelsiz bir yapı kurdu." Filozof, 1633'te Mersenne'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Öyle şaşırdım ki neredeyse bütün yazdıklarımı yakmaya ya da hiç değilse onları kimseye göstermemeye karar verdim. Açıkça söyleyeyim, dünyanın döndüğü doğru değilse benim felsefemin dayanakları da yanlış."

33. İngiliz hekimi William Harvey (1578-1657) kandolaşımını buldu, büyük ve küçük kandolaşımının düzeneklerini gösterdi. Harvey, Cambridge'de öğrenim görürken o zamanlar tıp alanında büyük atılımlar yapmış olan Padova Üniversitesi'ne gitti, öğrenimini dört yıl içinde orada tamamladı. İngiltere'ye dönünce kendinden önce pek çok hekimin ilgisini çekmiş olan kandolaşımı sorununu ele aldı. Gerçekte kan damarlarının birbirlerine bağlı olduğu Hippokrates zamanından beri biliniyordu. Hippokrates şöyle der: "Tüm bedene yayılmış olan damarlar bedeni ruhla, öz suyuyla ve devinimle doldurmakla özgün tek bir damarın kollarından başka bir şey değildirler." Hippokrates şöyle sürdürür: "Bir damarın nerede başlayıp nerede bittiğinin bilinmediğini biliyorum, çünkü bir dairede ne başlangıç ne de bitiş vardır" (K. Walker, *Histoire de la médecine*'e bakınız, Marabout, Verviers 1962, s. 130-131). "Kandolaşımı" terimini kullanan ilk kişi Harvey oldu. Daha önce Vesalius damar dizgesini gözlemlemiş, bir organı beslemekle yükümlü her ana atardamarın belli bir toplardamarla ilintili olduğunu göstermişti. Kandolaşımı konusunda kesin bilgiler ortaya koyma başarısını Harvey gösterdi, kan deviniminin dolaşımını olduğunu, bir iniş çıkışla gerçekleşmediğini bildirdi.

34. Buraya kadar Harvey'i kan dolaşımını bulduğu için öven Descartes bu noktada ondan ayrılır ve onu eleştirir. Harvey'e göre kanı atardamarlara gönderen yüreğin kasılmasıdır. Descartes'a göreyse,

kani genleştiren yürek ısıısı onun devinimini sağlamaktadır.

35. Descartes burada Galileo Galilei'den söz ediyor.

36. Descartes burada bilimsel ilerlemeler için ortak çalışmanın öneminden söz ediyor. Onda bu tür görüşlere pek raslanmaz. O daha çok kendi deneyimlerinden ve kendi amaçlarından söz eder. Her zaman yalnız yaşamayı yeğleyen Descartes'da birileriyle birlikte çalışma isteği pek yoktur.

37. Sokrates'den önceki filozoflar.

38. Descartes burada gene yönteminin özünü duyurur bize: hiçbir olası bilgiyi bilgi diye almamak, onu tümüyle bilgi alanının dışına çıkarmak, yalnızca ve yalnızca kesin olanı benimsemek. Bu belirlemeyle Descartes Aristoteles'le ve ardıllarıyla yani skolastiklerle olan ayrılığını bir kere daha ortaya koymuş olur.

39. Ferdinand Alquié'nin de belirttiği gibi, burada Descartes deneysel yöntemden söz etmektedir. Filozof olguları "sonuçlar" diye alıyor. Onların kanıtlanması olası değildir, çünkü olay ya da sonuç kanıtlanamaz, onların varlığı ancak deneysel olarak saptanabilir. Ancak onları açıklamak gerekir. "Onlar ancak çıkarsandıkları ilkelere bağlandıklarında açıklanmış olurlar. Öte yandan ilkeler de kendilerini varsayımlar olarak, sanılar olarak ortaya koyarlar. Onlardan kalkılarak deneye ulaşılabilirdiğinde onlar olgularla açıklanmış olurlar. Kesin olan, metinde de belirtildiği gibi, herhangi bir döngünün olmadığıdır. Bir başka kesinlik de, böyle bir yöntemin bizi kesinliğe götüremeyeceğidir, ancak olasılığa götürebileceğidir, buna göre Descartes'ın ikinci bölümde belirttiği kurallara pek uymadığıdır" (F. Alquié).

40. Gerçekte Descartes bilimsel çabalarını burada bitirir, bundan sonra metafiziğe yönelecektir. Onun bundan böyle vaktini hekimliğe ayıracağını söylemesi anlaşılır gibi değildir.